

2026 - № 1 (23)

БЕЛАРУСКІ НАСТАЎНІК

Бел ару кі

настаўнік

„Беларускі настаўнік” гэта адукацыйны дапаможнік перш-наперш настаўнікам беларускай мовы ў польскіх школах. Але не толькі. Хочам, каб наш часопіс дапамагаў усім зацікаўленым беларускай адукацыяй, напрыклад, гісторыкам і географам, якія ўводзяць на ўроках элементы навучання гісторыі і геаграфіі Беларусі, але таксама Падляшша. Каб пашыраў сярод настаўнікаў веды пра Беларусь і азнаямляў з новымі метадамі навучання. Хочам, каб гэта была таксама настаўніцкая платформа абмену меркаваннямі, праблемамі, досведам.

Часопіс задуманы Аб’яднаннем у карысць дзяцей і моладзі, якія вывучаюць беларускую мову АБ-БА. Яго ідэя ўзнікла ў час працы над „Стратэгіяй развіцця асветы беларускай нацыянальнай меншасці ў Польшчы”.

„Беларускі настаўнік” выходзіць раз на паўгода. Запрашаем да супрацоўніцтва. Калі маеце цікавыя сцэнарыі ўрокаў або пазаўрочных заняткаў, урачыстых лінеек, школьных мерапрыемстваў, экскурсій, тэатральных спектакляў, калі ў Вас ёсць цікавыя гульні і дыдактычныя матэрыялы, прапануйце іх, з дапамогай нашага часопіса, іншым. Калі ў Вас узніклі пытанні, звязаныя з навучаннем беларускай мове, пішыце.

Матэрыялы і пытанні дасылайце на наш электронны адрас **ab_ba@poczta.onet.eu**. Часопіс „Беларускі настаўнік” даступны ў Вашых школах і на нашым сайце **www.ab-ba.com.pl**.

Ад рэдактара

Апошнім часам наглядаецца ў Польшчы рост зацікаўлення Падляшшам. Прыезджым падабаецца цывілізацыйная запозненасць рэгіёна, няспешны рытм жыцця, далікатныя ўсходнія ўплывы (без фанатызму) у побыце і мове. А мы самі спрабуем на гэтым стварыць наш брэнд. Набываюць папулярнасць такія акрэсленні як падляшукі, тутэйшыя, якія размаўляюць на простае і сваёй мове. З аднаго боку можа гэта быць прыгожы прыклад рэгіянальнага патрыятызму, з другога, аднак, мне не падабаецца, што гэты «рэгіяналізм» мае адзін вектар — заходні. На ўсходзе дзяржаўная мяжа як быццам вызначала канец свету, абрыў, з якога можна паглядзець на тры сланы, якія трымаюць на сваіх спінах нашу зямлю.

«Для мяне мяжа ніколі не была канцом свету, бо я ведала, што за плотам таксама жывуць людзі, за плотам ёсць у нас радня», — дэкларуе Наталля Герасімяк, якая сабрала легенды беларуска-польскага памежжа ў кнізе, з якою знаёмім у нумары.

Пра тое, што нас фармуе як падляшскіх беларусаў, пра нашы падабенствы і адрозненні ад грамадзян Рэспублікі Беларусь і пра беларуска-польскія адносіны гаварылі ўдзельнікі дыскусіі, якая прайшла ва Універсітэцкім цэнтры культуры ў Беластоку, а якую сарганізавалі Гарадская галерэя «Арсенал» і Фонд «Тутака». Горача рэкамендуем пазнаёміцца з запісам тае дыскусіі.

Аліна Ваўранюк працягвае знаёміць з беларускімі літарамі пры дапамозе практыкаванняў і гульняў. І прапануе настаўнікам пагуляць з вучнямі ў тэатр. Дзеля гэтага пераклала сцэнарый спектакля «Рыцар без каня» Марты Гусьнёўскай.

Цікавага чытва і добрых канікул.

Мікола ВАЎРАНЮК

Тоеснасць беларусаў Падляшша

Дыскусія адбылася 26.04.2022 г.
ва Універсітэцкім цэнтры культуры ў Беластоку.

Арганізатары: Гарадская галерэя Беластока «Арсенал»
і Фонд «Тутака». Дафінансаванне Горада Беластока.

Удзельнікі:

Ілона Карпюк — журналістка, былая старшыня Беларускага аб'яднання студэнтаў, суарганізатарка Фестывалю музыкі Маладой Беларусі «Басовішча», заснавальніца і вакалістка гурта «llo&Friends», аніматарка культуры, працавала ў Падляшскай оперы і філармоніі, стварала культурную пляцоўку «Nie Teatr» у Беластоку (цяпер намесніца дырэктара Цэнтра беларускай культуры ў Беластоку).

Алег Латышонак — гісторык, старшыня Беларускага гістарычнага таварыства, прафесар Універсітэта ў Беластоку, у доктарскай дысертацыі даследаваў з'яўленне беларускай тоеснасці і самога тэрміну «беларус», сузаснавальнік Фестывалю музыкі Маладой Беларусі «Басовішча».

Анэта Прымака-Онішк — рэпарцёрка, пісьменніца, друкавалася ў перыядычных выданнях „Gazeta Wyborcza”, „Polityka”, „National Geographic”, „Karta”, была прэс-сакратаром Цэнтра навукі Капернік у Варшаве; аўтарка кнігі *Бежанства 1915 г. Забытыя ўцекачы* (і другой, выдадзенай

ужо пасля дыскусіі: *Kamienie musiały polecieć. Wymazywana przeszłość Podlasia*).

Павел Станкевіч — акцёр, выпускнік АДДзялення лялечнага мастацтва Варшаўскай тэатральнай акадэміі ў Беластоку, старшыня Фонду «Тутака», арганізатар Фестывалю абуджаных «Тутака» ў Гарадку.

Лявон Тарасэвіч — сусветнай славы мастак, аўтар шматлікіх індывідуальных і групавых выстаў, прафесар Мастацкай акадэміі ў Варшаве, актывіст беларускай нацыянальнай меншасці ў Польшчы, сузаснавальнік Фестывалю музыкі Маладой Беларусі «Басовішча».

Мадэратары:

Катажына Савіцка-Межыньска — паланістка, літаратуразнаўца, прафесарка Універсітэта ў Беластоку.

Мікола Ваўранюк — журналіст Беларускага Радыё Рацыя, рэдактар тэлепрадачы «Беларускі тыдзень» на Польскім тэлебачанні Беласток.

Мікола Ваўранюк: — Шаноўнае спадарства, не будзем тэарэтычна разважаць, хто кім мог бы дэклараваць сябе на Беларусчыне. Сабраліся тут людзі, у якіх этап пошукаў прайшоў, якія даўно вызначыліся як беларусы. Чаму так? Пра сябе магу сказаць, што вырашылі: кніжкі, школа і мова. Маёй сямейнай мовай была беларуская, але яна мяне не фармавала, бо ўсе так гаварылі не толькі ў маёй вёсцы, але і ва ўсіх навакольных. Гэта было так звычайнае, што не патрабавала нейкіх дэкларацый. У другім класе пачатковай школы я пачаў вывучаць беларускую мову, а паколькі любіў чытаць, а ў школьнай бібліятэцы было

некалькі беларускіх кніг, то прачытаў і іх. Пачаў з такой камуністычнай агіткі Міхася Лынькова «Міколка-паравоз», якая мне вельмі спадабалася. Прачытаў «Палескіх рабінзонаў» Янкі Маўра, але найбольшы ўплыў на мяне аказала «Новая зямля» Якуба Коласа. Паэма, якую перакладчык на польскую мову Чэслаў Сэнюх параўнаў з «Панам Тадэвушам» Адама Міцкевіча ў кантэксце ролі, якую адыграла ў фарманні нацыянальнай свядомасці. Я выстаў у такім свеце, такіх умовах, што яшчэ разумеў тую рэчаіснасць паэмы, апісаную семдзесят гадоў раней. І ўспрымаў як нешта блізкае. Гэта быў важны фактар, які мяне сфармаваў. А як было з вамі?

Мікола Ваўранюк

Катажына Савіцка-Межыньска: — Мож я сфармулюю пытанне больш канкрэтна: калі вы першы раз адчулі сябе беларусамі, ці можаце прыгадаць той момант? І ці такі момант быў?

Павел Станкевіч: — Тыповым досведам майго пакалення з'яўляюцца дзяды, якія гавораць на іншай мове, чымсьці ўсе астатнія. Навокал усе гавораць па-польску, а дзяды — не. Другая справа гэта рэлігія, у якой выходзяюся. Яна таксама была іншай, чымсьці ў большасці маіх аднагодкаў. З другога боку, я з маленства цікавіўся гісторыяй і ўжо ва ўзросце дзесяці

Павел Станкевіч

галоў каўкаў кніжкі па гісторыі Польшчы. Раз на тыдзень мы ездзілі ў вёску да дзядоў, дык я па дарозе расказваў бацьку пра чарговую падзею ў польскай гісторыі. І аднойчы бацька, паслухаўшы мяне, кажа: «Павел, усё вельмі добра, толькі не забывай, што ты беларус». Мяне ў гэты момант страпанула: «О, не! То на халеру я столькі вучыўся польскай гісторыі? Што мне цяпер з гэтым рабіць?». Пазней неяк з тым разабраўся, але памятаю, што гэта быў момант, які мяне вызначыў. Раней былі толькі прадчуванні.

Алег Латышонак: — Мяне то выхоўвалі на беларуса. У пэўны момант, бадай

Алег Латышонак

у ліцэі, я не хацеў ім быць, але ж не ўцячэш ад выхавання. Я нарадзіўся ў Эльблангу і памятаю сямейную гісторыю, як зараз пасля вайны дзедка прыбывае з лесу і крычыць бацьку: «Нашы партызаны ў лесе!». Бацька пытае: «Адкуль тут узяліся нашы партызаны?». Дзедка: «Я бачыў на камені бел-чырвона-белы сцяг». А гэта быў турыстычны шлях. Карацей, мне трэба было б моцна пастарацца, каб не быць беларусам.

Лявон Тарасэвіч: — Рэчаіснасць Станцыі-Валілы была такая, што мая мама думала, што ўвесь свет гаворыць па-беларуску. Іншая мова не была ёй патрэбнай. Наша сітуацыя была спецыфічнай, бо і Валілы, і Гарадок былі блізка чыгункі, па якой людзі даязджалі на працу ў Беласток і паланізацыйны працэс у нас з'явіўся вельмі хутка. А паскорыўся тады, калі з'явіўся тэлевізар. Бабкі з лавачак на вуліцы пераселі на канапы да тэлевізара. Звычайна нацыянальная свядомасць з'яўляецца тады, калі ёсць усведамленне гісторыі. Мы выходзілі без аўтарытэтаў, вакол былі адны рабочыя, або сяляне, якія становіліся рабочымі. Калі мы з сябрам Ясем Шараметам пачалі ездзіць у Варшаву, у Нацыянальны музей, потым усё далей, у Нямеччыну, Чэхію, заснавалі джазавы клуб, то натуральна, што сталі наведваць «Akwarium» у Варшаве. Ясь у пэўны момант кажа: «Ведаеш, Лёнік, мы маем усё тое, што і палякі, але апрача гэтага яшчэ штось». Гэта былі народзіны як быццам такога раўнабежнага свету. Я пасябраваў з Янкам Карповічам, ездзілі з нашым беларускім хорам на канцэрты, была такая сямейная атмасфера. На другім курсе Мастацкай акадэміі я пачаў шукаць гэтага свету ў Варшаве. Студэнты іншых вышэйшых школ з Гайнаўкі, Бельска жылі разам у інтэрнатах, а я быў адзін у акадэміі. Найперш пайшоў я ў Інстытут мастацтва, бо хацеў праслухаць запісы народных песень ад Аўгустава па Бела-вежу. Аказалася, што з цэлае Польшчы былі запісы, а якраз з гэтай тэрыторыі не было. Потым мне сястра сказала, што

ёсць беларускі клуб на вуліцы Сенатарскай. Пайшоў я туды і першае, што мяне ўдарыла па вачах, то расійскія казачныя малюнкі на сценах. Выйшаў такі пан, лысаваты, у акуларах. Пытаю яго, ці ёсць у іх нейкія беларускія кружэлкі. Ён кажа, што ў яго якраз няма, але даў мне тэлефон іншага чалавека, у якога яны стоадсоткава ёсць. Тым чалавекам аказаўся Юрка Туронак. Селі мы з ім за стол з паўлітроўкай і праз гадзіну мне ўсё ў галаве паўкладалася. Юрка даў мне «Вершалінскі рай» Аляксея Карпюка. Так сталася, што народжаны ў Страшаве Карпюк выходзіўся разам з маім бацькам. З цяжкасцю я ўгрызаўся ў тэкст, але дзесьці так толькі да сямнаццаці старонкі, а потым кніжка скончылася, а мне яшчэ хацелася чытаць. Кантакт з Юрка Туронак, Сакратам Яновічам, Юрка Латышонкам, да таго яшчэ быў у нас доктар, які па-польску не гаварыў, а называўся Юрка Геніюш. Я папаў у асяроддзе найбольш свядомых людзей і пачаў працэс адбудовы ведаў па гісторыі і літаратуры. Пазнаёміўся я таксама з Янам Максімяком, з якім на вуліцы Пенцыліні ў Варшаве рабілі часопіс «Сустрэчы», спачатку для студэнтаў чатырох нацыянальнасцей, а потым ужо толькі па-беларуску. З лацінскіх літар клеіў я «буквы», што не так проста давалася. Да таго ішлі рысункі і адбівалі на ксераксе выданне,

Лявон Тарасэвіч

якога ў Беластоку крыху баяліся і глыбока хавалі ў «Ніве». Потым з'явілася такая патрэба сарганізаваць студэнцкую вандроўку «Бацькаўшчыну», дзе абыгрывалі мы назву, якая была і айчынай і чымсьці бацькоўскім і такім чынам маглі праводзіць культурную працу ў 1980 гадах. Вандравалі ад аднаго важнага для нас месца да другога, напрыклад з Супраслі ў Гарадок, Заблудаў, Бельск. Трапілі і ў Белавежу. Там важную ролю іграў Анатоль Адзіевіч, але як хутка з'явіўся ў маім жыцці, так хутка і знік, бо цяжка было стрымаць яго русіфікацыйную актыўнасць. Памятаю як даў мне кнігу Талстога «Мысли о искусстве» — такую шавіністычную, што цяжка было чытаць. Атмасфера тады была такая, што пасля заканчэння вучобы я нават не вагаўся, вярнуўся на Беласточчыну, каб будаваць беларускасць тут на месцы. Потым з'явіўся фестываль «Басовішча», да якога я пасля першага выпуску далучыўся. Аказалася, што гурты з Беларусі спяваюць фэйныя песні, толькі не зусім пра нашы праблемы. Тады з Томсанам Андраюком стварылі мы гурт «RF Braha». Аднак пачалася татальная блакада гурта, цэнзура і ў «Ніве», і ў іншых газетах. Потым былі першыя мясцовыя выбары. І зноў была такая сітуацыя, што Беларускае дэмакратычнае аб'яднанне — Сакрат Яновіч быў шэфам, я кіраваў структурамі ў Гарадку, — узяло ў Гміннай радзе Гарадка сямнаццаць месцаў на дваццаць. Заснавалі мы газету, якая апісвала гісторыю Гарадка, перадрукоўвалі тэксты, якія павінны быць цікавымі для нашых людзей. Газета ўзяла чатыры ўзнагароды ў розных конкурсах мясцовай прэсы. Найважнейшае, аднак, што мы вярнулі гістарычны міф Гарадка. Да гэтай пары быў Чырвоны Гарадок з першамайскім паходам, а нам удалося гэта пераўтварыць у Свята Гарадка. Дзеці неслі сцягі, на якіх красаваўся герб Хадкевічаў, мадэль магнацкага замка, паказвалі гістарычныя сцэнкі, напрыклад як Аляксандр Хадкевіч заснаваў манастыр у Супраслі. Тыя ўсе крокі — гэта была

пабудова таго, што ў іншых даўно было, а нам да таго трэба было дайсці самім. І так да сёння, наколькі хапае нам сіл і энергіі, стараемся выбудоўваць нашу рэчаіснасць. Аднак, каб не тыя нашы настаўнікі — Юрка Туронак, Сакрат Яновіч, Юрка Латышонак і Юрка Геніюш — не было б так лёгка. То яны годна неслі бел-чырвона-белы штандар і герб Пагоню. У гэтым годзе ўбачыў я цэлую вуліцу Ліпавую ў Беластоку ў бел-чырвона-белых сцягах. Не думаў, што такога дачакаю.

Мікола Ваўранюк: — Лявон Тарасэвіч пералічыў асоб і падзеі, важныя для нашага пакалення. Анэта, ты ўжо з іншага. Ці нешта з гэтага, пра што гаварыў Лёнік, было для цябе істотным, ці ты іншым шляхам прыйшла да беларускасці?

Анэта Прымака-Онішк: — На пэўным этапе так. Я пісала дыпломную працу пра беларускі студэнцкі рух у васьмідзясятых гады на аснове матэрыялаў, якія даў мне Алег Латышонак. Галоўным матэрыялам быў часопіс «Сустрэчы», які мяне ашаламіў багаццем зместу, сучаснасцю і прывабнасцю для студэнткі, якая жыла ў Варшаве. Я нарадзілася яшчэ ў традыцыйнай беларускай вёсцы на Сакольшчыне, якая была культурна беларускай, але да мяне ўжо гаварылі па-польску.

Анэта Прымака-Онішк

Катажына Савіцка-Межыньска: — Дзеля твайго добра.

Анэта Прымака-Онішк: — Так. У нас не ўжывалі слова «беларускі», а казалі пра сябе «рускі», не заглыбляючыся ў яго значэнне. У нас было моцнае напружанне паміж «польскімі» і «рускімі», але пра гэта не гаварылі. Мне, як дзіцяці, гэтая карціна не складвалася. Я хадзіла ў польскую школу, павінна быць полькай, а тут кажуць, што «руская», дык папраўдзе хто? Я пытала бабулю, што такое тая «руская». Расійская? Не, тут я была ўпэўненая. На конт «польскай» такой упэўненасці не было, але сумненняў шмат.

Катажына Савіцка-Межыньска: — Гэта не абазначала проста праваслаўную? Рэлігійны аспект не быў тут істотны?

Анэта Прымака-Онішк: — Абсалютна істотны. Гэта было адзінае, што нас, праваслаўных, у школе адрознівала ад такіх самых дзяцей, якія гаварылі дакладна так як мы, гэта значыць па-польску, але з уплывамі беларускай мовы, адно што яны былі католікамі са шляхецкага засценка, значыць палякамі, а мы праваслаўнымі з вёскі, значыць рускімі. Для дзіцяці, якое пытае і не атрымлівае адказу, такая сітуацыя незразумелая. У маім выпадку выезд у Беласток у ліцэй і потым у Варшаву, ва ўніверсітэт, гэта быў таксама пошук — тады несведомы — супольнасці. Праваслаўе было важнае, бо ўжо на ўроку рэлігіі ведалі, хто ёсць хто. Тады пачалі знаходзіць супольны досвед расповедаў, якія чулі дома. Гэта былі падобныя гісторыі, якія разыходзіліся са школьнымі. На ўроках гісторыі я ад пачатку адчувала, што яна не мая. Я любіла гісторыю, вучылася, чытала кніжкі, але гэта было не маё. Ад асоб з-пад Бельска, Гайнаўкі чулі мы падобныя расказы пра бежанства, вайну, час міжваенны і пасляваенны. Адчулі, што мы адна супольнасць. У Варшаве неяк так само па сабе атрымалася, што мы пазнаходзілі адзін аднаго. А то святы, а то Новы год, а то супольны спеў. Я не

прыпамінаю сабе, каб мы на якіх-небудзь студэнцкіх сустрэчах Аددзялення журналістыкі Варшаўскага ўніверсітэта, дзе я вучылася, спявалі. Такое было толькі сярод беларусаў. Свае пошукі пачала я інтуітыўна, хаатычна, *od Sasa do Lasa*. Я не памятаю пакрокава гэтага працэсу, але ўжо пад канец універсітэта я ведала, што хачу напісаць нешта пра сябе і мой свет. Не хацела пісаць пра фальклор, у гэтым я была ўпэўнена. Мне патрэбная была такая тоеснасць, у якой я знайшла б сябе без апраанання вышыванай кашулі. Я не хацела прыкідвацца, што адраджаю абрады, да якіх ужо не мела ніякага дачынення.

Катажына Савіцка-Межынска: — Такая сучасная тоеснасць.

Анэта Прымака-Онішк: — Так. Калі нейкім цудам трапілі мне ў рукі «Сустрэчы» з тваімі рысункамі, Лёнік, з тымі тэкстамі, гэта было сучаснае і прывабнае. Я ніколі ў школе не вучылася беларускай мове. Тады стала чытаць, але галоўнай задачай было знайсці людзей, якія могуць падказаць, растлумачыць. Знайшла і ў Варшаве, і ў Беластоку. Пошукі груп падобных да мяне людзей — гэта была мая дарога.

Ілона Карпюк: — Гайнаўка — гэта таксама спецыфічнае месца. Можна сказаць, што кожнае спецыфічнае, ці Сакольшчына ці Гарадок, але я буду гаварыць пра Гайнаўшчыну. У маім выпадку першым ключом да самавызначэння была мова дзядоў. Хаця я з Гайнаўкі, то большы ўплыў на маю тоеснасць аказаў павольны рытм жыцця пушчанскай вёскі Бярнацкі Мост, дзе я праводзіла найбольш часу па-за Гайнаўкай, пакуль не стала студэнткай. Значыць мова. У той час, калі я хадзіла ў падставовую школу, беларускай мове можна было вучыцца з другога класа. У маёй гайнаўскай падстаноўцы не было ахвочых, акрамя мяне. Я хацела вучыцца. Не ведаю, адкуль гэта ўзялося, але я заявіла такую ахвоту, тым

не менш маіх правоў ніхто не рэспектаваў і беларускай мовы ў нас не было. Дабіцца свайго я змагла толькі ў сёмым класе. Намовіла некалькі сябровак, знайшлася настаўніца і два апошнія гады мы сталі вучыцца, пачалі чытаць беларускую літаратуру, у вельмі абмежаванай форме, бо школьная бібліятэка не была на яе багатай. Што тычыцца сярэдняй школы, то ў Гайнаўцы сітуацыя настолькі добрая, што можна выбраць беларускі ліцэй. Для мяне гэты выбар быў натуральны, ну бо, калі застаешся ў Гайнаўцы, то дзе вучыцца? Школа адзначалася тым, што ў ёй была беларуская мова і публічна выкарыстоўвалася нацыянальная сімволіка, якую многія, у тым і старэйшыя пакаленні, былі вымушаны адкрываць у пакутах, а мы ўбачылі і Пагоню і бел-чырвона-белы сцяг. Спаткала я там калег, якія таксама былі на этапе фармавання сваёй тоеснасці. Каб было ясна, ніхто з нас не казаў, што іду ў беларускі ліцэй, бо я беларус. Хутчэй казалі: іду, бо гэта фэйная, добрая школа. Хаця яна ў пэўны спосаб нацыянальна акрэсленая, але ніхто нас не пытаў пра нашу тоеснасць, ані ніхто не прымушаў самавызначыцца. Самі гэта стараліся рабіць, а паколькі атрымалі вялікую аўтаномію, то шукалі аўтарытэтаў. Стаў ім настаўнік гісторыі Яўген Янчук, які мабілізаваў нас за класці Клуб беларускіх спраў. Атрымалі мы нават памяшканне

Ілона Карпюк

ў піўніцы і там спатыкаліся ў вольны час, каб паглыбляць свае веды наконт культуры, традыцыі, гісторыі. У бібліятэцы было дастаткова кніг, дык я тады зачытвалася беларускай паэзіяй. Сучасная літаратура таксама была вельмі цікавай. Да сёння Караткевіч застаўся мне як уяўленне ідэі Беларусі. Мы мелі добрыя ўмовы для развіцця і задавалі тады шмат пытанняў. Бадай галоўнае: хто ты? Гэта быў час, калі праводзіўся перапіс насельніцтва (2002 г.) і паколькі мы ўжо лічыліся дарослымі, то трэба было вызначыць сваю нацыянальнасць. То быў важны момант майго самавызначэння, які да сёння дзесьці ўва мне сядзіць. Потым у вышэйшых школах Варшавы мы трымаліся разам, бо па-першае выйшлі з беларускіх ліцэяў у Гайнаўцы ці Бельску, а па-другое, паколькі мы ўжо вызначыліся, то хацелі нашай ідэяй заражаць іншых, каб не ізалявацца ад рэчаіснасці, а старацца яе змяняць. Так, дзейнічаць, мяняць, імкнуцца да сваёй мэты — гэта тады для нас было вельмі важнае.

Катажына Савіцка-Межыньска: — З таго, што вы казалі, відаць, што тоеснасць гэта свайго роду наратыў. Лявон казаў, што былі ўсе элементы, але трэба было іх скласці ў адну кучу, у цэльны пераказ, абaperты на гістарычных фундаментах. Скажыце, калі ласка, якія

элементы гэтага пераказу найважнейшыя? Кажучы навуковай сацыялагічнай мовай, якія дыстынктыўныя рысы вызначаюць вас як беларусаў? Якія аргументы ствараюць фундамент гэтага наратыву, сучасныя ці гістарычныя? Здаецца Рэнан сказаў: народ, гэта група людзей, якія супольна вызначаюць, што хочуць памятаць, а пра што забыцца. Што ў вашым выпадку было ключавым так у гісторыі, як і застаецца цяпер?

Лявон Тарасэвіч: — Каб была нацыянальная свядомасць, трэба ведаць гісторыю. Калі грамадства не адчувае супольнай гісторыі, то не народ, то ў найлепшым выпадку этнічная група. Так як у Амерыцы, дзе розныя нацыянальнасці, у тым і палякі, гэта ўсяго этнічныя групы. Галоўная праблема тут, на Беласточчыне, з намі палягае ў тым, што пасля вайны не было інтэлігенцыі, бо яе або пазабівалі, або як бацьку Тамары Саланевіч, вывезлі ў Сібір. Гэта была наша праблема, бо каб мець свядомасць, патрэбныя кантакты з інтэлігенцыяй. Ёсць такі яўрэйскі анекдот: я працую па тое, каб сын стаў інжынерам, унук лекарам, а праўнук артыстам. Значыць, патрэбныя чатыры пакаленні, каб дарасці да культуры. Мы з'яўляемся людзьмі, якія паскорылі ход гісторыі, бо за адно пакаленне як быццам перажылі два. Некаторыя старэйшыя за нас плацілі большую цану за сваю беларускасць і працерлі нам шлях. У нас былі свае настаўнікі. Я тут хачу выправіць адну інфармацыю. Ліцэі ў Бельску і Гайнаўцы не беларускія. Яны ўсяго з дадатковым навучаннем беларускай мовы. Прынята, што гэта беларускія школы, як у Беларусі польскія, а гэта фікцыя. У нас такіх няма. У беларуска-польскай палітыцы няма парытэтаў. Зрэшты, сам Лукашэнка не хацеў бы, каб у Польшчы былі беларускія школы. У 1960 гады ў нас у Валілах былі суседзі з абодвух бакоў — паручнікі Пілсудскага, якія засталіся з экскурсіі 1921 года. Яны былі палякамі, але таксама размаўлялі па-беларуску. Мова патрэбная дзеля камунікацыі і не заўсёды ёсць

Катажына
Савіцка-Межыньска

вызначальнікам нацыянальнасці. Сёння таксама многа ўкраінцаў размаўляе па-расійску, ірландцы — якіх у разы больш па-за Ірландыяй — размаўляюць па-англійску, але адчуваюць сябе ірландцамі. Свядомасць гэта база. Дзеля таго, каб адчуваць сябе часткай народа, трэба ведаць сваю гісторыю. Мы нашай у школе не вучылі.

Мікола Ваўранюк: — Анэта назвала праваслаўе адным з вызначальнікаў, Ілона мову, Павел таксама ўгадаў мову дзядоў і гісторыю. Пра гісторыю казаў таксама Лявон. Якія элементы тоеснасці найважнейшыя?

Павел Станкевіч: — Гісторыя патрэбная па тое, каб чалавек разумеў, дзе ён апынуўся. У мяне ўсё яшчэ больш складана, але дзякуючы гэтаму я крыху інакш гляджу на нашу сітуацыю, бо я такі падляшскі мяшанец. Тата — беларус з Падляшша, мама — полька з Падляшша. Тата — праваслаўны, мама — каталічка. Я быў вымушаны знайсці сваю тоеснасць у гэтай мяшанцы, а з другога боку зразумеў, што я сын гэтай зямлі і для мяне вельмі важны падляшскі аспект. Я адчуваю сябе беларусам, але я таксама свядомы сваіх польскіх каранёў. І няма ў гэтым супярэчнасцей, бо дзякуючы гістарычнай базе я магу развіваць у сабе разнавіднасць. Мне здаецца, што тут, на Падляшшы, прыходзіцца нам змагацца з тэрмінам «тутэйшы», які ўбірае ў сябе ўсяго па крупінцы, каб адназначна не вызначацца. З аднаго боку я грамадзянін Польшчы, а з другога адчуваю, што не магу адназначна назвацца палякам. Таму хаваемся за тэрмінам «тутэйшы», што паводле мяне несправядлівае і ў адносінах да палякаў, якія тут таксама тутэйшыя. Я не бачу патрэбы наліваць у шклянку ўсяго па кропельцы. Я магу быць стопрацэнтным беларусам і стопрацэнтным грамадзянінам Польшчы, які можа карыстацца нажыткамі польскай культуры. Я іду такім шляхам. Тут у кожнага з нас дзесьці паявілася Варшава, у мяне яна была таксама

і дала мне іншае бачанне справы. Я не спадзяваўся, што ў дарослым жыцці прыйдзеца мне жыць у Варшаве і, як вельмі часта бывае ў людзей з правінцыі, я гэтага горада не любіў, бо вядома, «варшаўка» задзірае нос. Але здарылася так, што я там правёў чатырнаццаць гадоў і вельмі хутка Варшава мне спадабалася. Я ўбачыў там адкрытасць на другога чалавека. Калі ты каго пазнаваў, то на дзевяноста дзевяць адсоткаў ведаў, што ён не з Варшавы. А спатыкацца трэба было, бо ж не мог ты там акружацца адно беластачанамі або выключна падляшскімі беларусамі. Не ведаю, што вы пра гэта думаеце, але я магу сказаць, што мяне Варшава, як адкрыты горад, у нейкай ступені сфармавала як беларуса.

Анэта Прымака-Онішк: — Для мяне таксама выезд у Варшаву і спробы ўпісацца ў гэты горад былі важныя, як і цяперашні час, калі я вярнулася на зямлю, з якой выйшла. Здаецца мне, што я б не была сабой без Варшавы. З далечыні лепш відаць, што мяне фармуе, што для мяне важнае. Варшава гэта добрае месца, каб адказаць сабе на важныя пытанні. У маім фарманні істотную ролю адыграла гісторыя. То мая гісторыя зрабіла мяне тым, кім я ёсць. Але таксама мова, культура, песні, тое, з кім праводзіла час — значыць супольнасць. Бо гэтае ўсё пачынае дзейнічаць, калі ёсць супольнасць. Цяпер думаю, што будзе. Раблю прыватныя доследы на сваіх дзецях. Кім яны будуць сябе калісьці адчуваць — невядома. Кім адчуваюць сябе сёння? Нарадзіліся ў Варшаве, часта бывалі на Падляшшы, іх мама грабецца ў гісторыі і ў дзяцінстве разам з ёю перажылі шмат бежанскіх гісторый. Яны іншыя, але ў свой спосаб. У Варшаве яны таксама шукалі сваю супольнасць, напрыклад у садку сябравалі а то з армянкай, а то з блізнякамі ўкраінцамі. Заўсёды з кімсьці крыху іншым, усходнім у шырокім гэтага слова значэнні. Калі ім было шэсць і пяць гадоў, пад час гульні пачула я, што адна з іх каралева Еўропы, а другая — Беларусі. Вось такія дзве магутнасці (смех). Адна дачка да

сёння дэкларуе, што яна патрыётка Беларусі, што б гэта не значыла, і ў дарослым жыцці будзе жыць у Беларусі. Лукашэнка, ясна, ужо тады не будзе. Я бачу, што такія пошукі бяруцца з маёй іншасці, але таксама з таго, што ў Польшчы людзі іншай веры крыху вымушаны шукаць сваю супольнасць.

Павел Станкевіч: — Я маю ўражанне, што на Падляшшы, парадаксальна, праваслаўе выратавала беларушчыну.

Анэта Прымака-Онішк: — На Сакольшчыне змешаныя шлюбы здараюцца вельмі часта. Ахрышчаныя ў касцёле дзеці рэзка адрэзваюць сваю культурную, гістарычную спадчыну. А калі ты застаешся іншым ад большасці, такая сітуацыя прымушае цябе шукаць, каб свет вакол цябе быў суцэльны, а не пакрышаны.

Лявон Тарасэвіч: — З гэтым сімбіёзам беларушчыны і Царквы то вы пайшлі надта далёка. Я камбатант Брацтва праваслаўнай моладзі. Першы свой ордэн атрымаў ад патрыярха Пімена, да якога мы ездзілі з біскупам Савам, сённяшнім мітрапалітам. Праваслаўная царква рабіла ўсё, каб не было ніякай беларушчыны. Памятаю такую гісторыю з часопісам, які па-беларуску выдаваў Юрка Асеннік, то зрабілі так, што пераняў яго Мікола Гайдук толькі дзеля таго, каб завезці часопіс у Амерыку і атрымаць грошы ад амерыканскіх беларусаў. Я ў мінулым годзе выйшаў з царквы, бо на Вялікдзень чыталі Евангелле па-старажытнацаркоўнаславянску, а потым бацюшка, які ўвесь час служыў па-маскоўску, раптам пачаў чытаць па-польску. Як у Гарадку можна чытаць Евангелле па-польску?

Павел Станкевіч: — Мы ж казалі, што гэта парадокс. Тут трэба аддзяліць праваслаўе ад Царквы як установы.

Мікола Ваўранюк: — Пакуль яшчэ Юрка Асеннік пачаў выдаваць свой часопіс, то мы, як студэнты, у 1980 гады ў Варшаве

звярталіся з просьбай нават не аб беларускія службы, а хаця б іх часткі, такія як чытанне Евангелля па-беларуску. Безвынікова. Некаторых з нас гэта паспяхова адпіхнула ад Царквы. Не буду ў гэта ўваходзіць. Паводле сацыялагічных даследаванняў прафесара Андрэя Садоўскага, толькі трыццаць адсоткаў праваслаўных на Падляшшы называе сябе беларусамі.

Лявон Тарасэвіч: — Прафесар Садоўскі даследуе беларусаў, але я не ведаю ніводнага беларуса, які б адказваў на яго пытанні.

Мікола Ваўранюк: — Прафесар Яўген Мірановіч дзесяць гадоў раней зрабіў падобныя доследы, сам, без студэнтаў, без універсітэцкай падтрымкі і атрымаў больш-менш такія ж вынікі. Была адна розніца. Яшчэ ў васьмідзясятых гады трэцяя частка праваслаўных на Беларусі назвала сябе рускімі, а ў дзевяностых такое самавызначэнне прапала. Змяніўся свет, змянілася палітыка.

Анэта Прымака-Онішк: — Гэта ўсё праўда. Я згодная з Паўлам, бо я не знайшла беларускасці ў Царкве, але я там, у Варшаве спаткала людзей, з якімі разам шукалі беларушчыну, шукалі нашу тоеснасць.

Лявон Тарасэвіч: — Калі мне Талік Коных, бацюшка ў царкве Агія Сафія кажа, што ў яго поўна людзей у царкве, то тлумачу яму, што і ў Нью-Ёрку ці Лондане палякі запаўняюць касцёлы, аднак потым дзесьці знікаюць. Толькі ўжо калі моладзь падростае і становіцца сексуальна даспелай, то бачым нешта накшталт «кацапскага зводніцтва», якое мае на мэце знайсці свайго хлопца ці сваю дзяўчыну. Потым зноў прападаюць. Я лічу, што Царква падрэзвае галіну, на якой сама сядзіць, не кажучы ўжо пра тое, што такая актыўнасць гэта грэх. Беларусы з'яўляюцца найбольшай грамадой, у якой Царква жыве. Калі не будзе базы, то на «варшаўцы» далёка не заедзем.

Мікола Ваўранюк: — Беларусы аднак не ў змозе прысвоіць афіцэрскія званні бацюшкам, ці даць іншыя матэрыяльныя выгады. Беларускі патэнцыял у гэтым сэнсе досыць мізэрны.

Алег Латышонак: — Тут ужо Павел правільна раздзяліў. Праваслаўе і Царква, гэта дзве розныя справы. Здавалася б, што гэта адно і тое ж, але так не ёсць. Нас адрознівае праваслаўе і гэта яно дае адчуванне супольнасці, не Царква.

Лявон Тарасевіч: Толькі таму, што чытаем і самі даведваемся, што такое праваслаўе.

Алег Латышонак: — Не, гэта маркер. Можаш нічога не чытаць, але ахрысцілі цябе, значыць, ты праваслаўны. Гэта стварае пэўную супольнасць, ясна, сёння ўсё слабейшую. Сёння праваслаўны можа быць польскім шавіністам, бо і такіх ужо маем. Маршы выклятых жаўнераў у Гайнаўцы арганізуюць праваслаўныя палякі і крычаць: «Буры, Буры наш герой»! Да гэтага дажыліся. Аднак гэты маркер заўсёды быў і тут Лёнік мае рацыю, што гэта была этнаграфічна-канфесійная група, а не нацыянальная меншасць. Супольнасць выбудовалася на рэлігіі і яшчэ, як казаў Сакрат Яновіч, на такім самым лёсе. Свядомасці не будавала гісторыя, бо яе ніхто не ведаў, апрача некалькіх інтэлігентаў. Хутчэй у Варшаве можна было штосьці пачуць ад эмігрантаў з Віленшчыны, Заходняй Беларусі, чым тут. Можна сказаць, што толькі наша пакаленне ў 1980 гады стала вяртаць беларусам гісторыю Беларусі. Такую агульную, бо нашу падляшскую збудаваў яшчэ пазней, пачынаючы з бежанства. Другі складнік нашай лакальнай тоеснасці нам накінулі — злачынствы Бурага. Я, як старшыня Беларускага гістарычнага таварыства, ніколі не хацеў на гэтым нічога будаваць, але паколькі гэты наратыў з'явіўся, то ён вельмі моцна яднае падляшкіх беларусаў. І нават частку праваслаўных. Нашы наратывы, аднак, іншыя ад тых у Беларусі.

Для беларусаў адтуль, нашы гісторыі не існуюць. Яны не разумеюць, пра што мы гаворым.

Павел Станкевіч: — Мы для іх наогул не існуем.

Мікола Ваўранюк: — Мы ж жыхары перыферыі, таму цяжка здзіўляцца. Хачу вас спытаць пра мову. У нашым пакаленні, пра што ўжо казаў Лёнік, была яшчэ такая крытычная маса людзей, якія трапілі ў вышэйшыя школы, напрыклад, Варшавы, а іх першай мовай была беларуская. У розным варыянце, дыялекце з розных мясцовасцей, але мы гаварылі па-беларуску. Нам трэба было вучыцца гісторыі, начытацца літаратуры (Ілона ўспомніла Караткевіча, які ў маім жыцці адыграў таксама вельмі важную ролю ў выбудованні пачуццяў), але ў нас быў салідны фундамент — мова. Я не ведаю сённяшняга маладога пакалення, адно сваіх дзяцей, але думаю, што яны не паказчы і нават часам нас за гэта папракаюць. Цяпер, маю такое ўражанне, з агульнай гуманітарнай адукацыяй лепш, але ці мова яшчэ будзе нацыянальную свядомасць на Падляшшы, так як гэта было ў наш час? Я сам на Беларусь пасля 2020 года гляджу інакш у моўным кантэксце і ўжо так востра не раздзяляю беларуска-ад рускамоўных. Пасля агрэсіі Расіі на Украіну карціна яшчэ ўскладнілася. А як у нас?

Алег Латышонак: — У нас мова папраўдзе ніколі не аб'ядноўвала, бо кожны гаварыў як умеў: па-свойму, па-нашаму, па-простаму.

Мікола Ваўранюк: — Не пагаджуся. Мова ўсё-такі аб'ядноўвала, перакладчык не быў патрэбны.

Алег Латышонак: — Гэта праўда, перакладчык не быў патрэбны. Я меў на думцы літаратурную мову, якую ведала толькі частка з нас. Мова з'яўляецца толькі адным з вызначальнікаў, хаця

важным. Я пра тоеснасць беларусаў Падляшша магу казаць толькі як даследчык, які ўдзельнічае ў некаторых працэсах, бо я не падляшскі беларус. Да трыццаці гадоў гэтага свету не ведаў. Жыў у Эльблангу, Кракаве, у Беластоку таксама з такім не сустракаўся. Толькі калі пазнаў Лявона, Мікалая, акунуўся ў гэты свет, яшчэ напалову этна-канфесійны, але ўжо нацыянальны. І я закахаўся ў гэтым свеце. Для мяне гэтае спалучэнне вясковага ці маламестачковага з высокай культурай, якую праяўлялі мае аднагодкі і маладзейшыя студэнты было чымсьці цудоўным. Яны ўжо былі свядомымі беларусамі, ведалі нацыянальную культуру і ўадначасе былі часткай тае сялянскасці, фэстаў, вяселляў, спеваў. Гэта быў незвычайны свет, для мяне цудоўны, але яго ўжо няма. Гэта страшна, што ён прапаў на нашых вачах. Я не ведаю, на чым маладзейшыя могуць будаваць сваю тоеснасць. Баюся, што іх увогуле няма, бо я іх не бачу ва ўніверсітэце. Калісьці Універсітэт у Беластоку, побач з Варшаўскім універсітэтам, быў кузняй кадраў, а цяпер у нас няма ніякіх беларусаў. Няма нават каму быць прыкладам.

Лявон Тарасэвіч: — Вернуцца. Нацыянальная мова заўсёды была штучным канструктам. Польская мовы была збудаваная на познаньска-вялікапольскіх гаворках, беларуская — на наваградскіх і віленскіх. Калі я быў у войску, а гэта быў полк, які ахоўваў урад, то толькі я там гаварыў па-польску, астатнія сваімі слэнгамі, недзе са Свентакшыскага ці іншага рэгіёна. У іх былі праблемы з польскай мовай. Калі ёсць дзяржава, то можа навучыць мове праз сістэму школ. Мова гэта нешта жывое і ў нас на Беласточчыне гэта відаць як на далоні, ад поўначы на поўдзень. Ёсць нават такія сітуацыі, што калі твая мова мае ўкраінскія рысы, але ты не перажыў украінскага лёсу, то гэта не складваецца ў адну цэласнасць, бо ты ментальна не ўкраінец. Пакуль не будзе аднае дзяржаўнае беларускае мовы, то кожны будзе гаварыць так, як

яго наваколле. І так нам лягчэй, чым немцам, бо немец з поўдня не дагаворыцца з тым з поўначы. Я шкадую аднаго, менавіта таго, што Універсітэт у Беластоку не разумее, якой каштоўнасцю з'яўляецца беларуская мова, у тым і для польскай культуры. Ліквідаваць філалогію, гэта найбольшая недарэчнасць. Уся літаратура з усходу, набор людзей, якія пішуць, спяваюць і так далей, ну як можна пазбаўляцца такога фундаменту як беларуская мова. Яшчэ будуць даваць еўрасаюзныя грошы, каб гэтую мову ўтрымаць.

Ілона Карпюк: — Беларуская мова пад пагрозай, гэта мы ўсе ведаем. Пад пагрозай у сваёй краіне. У нас, апрача самых свядомых беларусаў, амаль ніхто ёю не карыстаецца. Так як тут з публікі Аліна сказала, што не было ахвочых вучыцца на беларускай філалогіі, так няма ахвочых бацькоў пасылаць дзяцей на ўрокі беларускай мовы ў пачатковай школе. Калі ўжо на гэтым этапе ёсць праблема з перадачай дзецям нейкай міжпакаленнай сувязі і, каб неяк тую мову падтрымліваць пры жыцці як важную частку нашага фундаменту, то абазначае, што мы ў глыбокім крызісе.

Лявон Тарасэвіч: — Мова такая, якія грошы. Шаноўнае спадарства, прачытайце «Ляльку» па-руску. І ўсё будзе на сваім месцы, і шылды ў Варшаве, і тое, што рабіў Вакульскі. Таксама цяпер у нас, калі няма грамадскага павышэння, не ідуць за тым грошы, а толькі праблемы, то навошта гэтая беларускасць. Не кожны зможа вытрымаць такі ціск. Я сам змагаўся з Беластокам сямнаццаць гадоў, не ўзяў трох прэмій, бо як селі на мяне ў 1990 гады, то доўга было б расказаць.

Катажына Савіцка-Межыньска: — Я хацела б працягнуць тое, што пачала Ілона. Хацела б, каб мы паспрабавалі пагаварыць пра будучыню і павязалі тыя элементы, якія тут ужо з'явіліся: мова, адукацыя, змена пакаленняў. Закончыўся набор у школы і няма першага класа

ў беластоцкай школе, дзе вядзецца навучанне беларускай мове. Давайце не будзем спрошчваць, бо гэта не беларускія школы, не беларускія ліцэі, а проста школы, у якіх вядзецца дадатковае навучанне беларускай мове. І першага класа няма, а гэта абазначае, што восем гадоў у адным класе тых вучняў не будзе. Як гэта тлумачыце і якія бачыце паслядоўнасці?

Ілона Карпюк: — Я б так моцна на гэтым не засяроджвалася, бо школа ў Беластоку, гэта толькі дробны фрагмент агульнай карціны. Беларуска, пра якую гаворым, тоеснасць беларусаў Падляшша — датычыць цэлага рэгіёна. Апошнім часам засяроджваемся на Беластоку і не ведаем, што адбываецца ў іншых мясцовасцях. Тое, што ў Беластоку ёсць праблема з будучыняй навучання беларускай мове і, тым самым з будучыняй беларускасці, як адной з жывых тут тоеснасцей, гэта ведаем, але як яе інтэрпрэтаваць шырэй?

Мікола Ваўранюк: — Як выглядае сітуацыя па-за Беластокам можа паказаць гміна Дубічы-Царкоўныя, у якой пяцьдзясят вучняў. У цэлай гміне. Мясцовае самакіраванне з цяжкасцю фінансуе школу і стараецца зрабіць яе непублічнай, каб не прытрымлівацца Карты настаўніка. Ва ўсіх гмінах усходняй Беластоцчыны, у наваколлі Гайнаўкі і Бельска, ёсць толькі па адной школе. Неўзабаве і для іх не хопіць дзяцей. Ліцэі ў Гайнаўцы і Бельску маюць праблемы з наборам вучняў, бо частка бацькоў пасылае сваіх дзяцей у сярэднія школы Беластока. Па-мойму сітуацыя такая, што калі не будзе гэтага ў Беластоку, то нідзе не будзе. Значыць, або можам весці вайну з Беластокам, але не кожны можа гэта рабіць, бо не кожны з'яўляецца Лявонам Тарасэвічам, каб у такой вайне нечага дабіцца, або можам Беласток асвойваць.

Ілона Карпюк: — Поўная згода. Я толькі хачу сказаць, што карціна, якую ты

нарысаваў, можа крыху занадта катастрафічная. Можам казаць, што мова не заўсёды ёсць фундаментам свядомасці, ці яе вызначальнікам. Аднак сумна, калі масава знікае і няма патрэбы яе вывучаць, а гэта абазначае, што не толькі бацькі не пасылаюць дзяцей на ўрокі, але праўдападобна дома таксама не гавораць па-беларуску, а гэта ведаем, бо ўжо ў маім пакаленні бацькі, якія пераехалі ў горад, не гаварылі так да дзяцей. У такой Гайнаўцы толькі ў лічаных дамах бацькі да маіх аднагодкаў, а мне пад сорок, гаварылі на нейкай гаворцы беларускай мовы. Мы вярнуліся і ў гэтым кантэксце я ўспрымаю голас Лёніка, што вернуцца. Так як нашы бацькі перайшлі на польскую мову, бо думалі, што так будзе лягчэй жыць, а мы вярнуліся да беларускай, то паказвае, што гэта магчымае. Тым не менш, такі масавы адыход ад беларускай мовы, гэта нядобрая прымета. Мы тут не згадалі нашу ідэйную бацькаўшчыну і таго, што ў выніку падзей у Беларусі вяртыцца ў памежным катле. Маю на думцы міграцыю. Калі я фармавала сваю беларускую свядомасць, важнае было тое, што мы ездзілі ў Беларусь. Маглі напрыклад убачыць тое, што ведалі з літаратуры і неяк сабе ўяўлялі. Той кантакт з духоўнай бацькаўшчынай таксама нас фармаваў. Сёння бачым міграцыю ў другі бок. Сёння не паеду з дзяцьмі ў Беларусь, каб паказаць ім, што супольнасць, пра якую гаворым, жыве таксама на іншым узроўні. Але тое, што ёсць міграцыя ў другі бок, мае таксама значэнне для нашай грамадскасці і выбудоўвання новай супольнасці. Пакуль я не адчуваю, каб мы, як беларуская меншасць, умацніліся ў выніку таго, што беларуская дыяспара тут шtorаз большая. Я не гавару пра моц, як прычыну дзеля канфрантацыі, а выбудоўвання супольнай мовы і згоднага жыцця ў Беластоку і на Падляшшы. Гэта выклік, пачатак шляху, які нас кудысьці можа завесці. Куды? Самі яшчэ не ведаем. Пакуль, гэтае суіснаванне выглядае нялёгкім, але хто ведае, усё можа памянцца. Таксама ў палітыцы. Можа раптам абудзімся

ў новай рэчаіснасці, якую трэба будзе нам разам нанава выбудоўваць.

Лявон Тарасэвіч: — Мова — гэта прылада дзеля камунікацыі людзей. Калі за дадзенай мовай не ідзе матэрыяльная карысць, тады яна не развіваецца, застаецца збоку. Сакрат Яновіч расказваў як хадзіў на рынак на Бэма па мятлу і калі гаварыў па-беларуску, то прадавец адказваў так сама, бо хацеў тую мятлу прадаць. З другога боку Беласток рыхтуе сабе нецікавую будучыню, бо як не будзе тут беларускай мовы, не будзе літаратараў, артыстаў, асоб крэатыўных. Дагэтуль тое, што адсюль выйшла і займела пазіцыю ў Польшчы, звязанае з беларушчынай або выйшла з беларускай зямлі. Калі Беласток не будзе інвеставаць у беларушчыну, сапхне сябе на абочыну, бо каму патрэбнае правінцыйнае польскае мысленне? Патрэбная моцная, незалежная думка, патрэбны моцны ўніверсітэт, які можа ўтрымаць толькі эканамічна моцны асяродак. Тое, што таго няма, што дэбільна памянялі назвы, а яны ў маіх ваколіцах нават не беларускія, а балцкія. Памянялі «h» на «g», «a» на «o» і атрымаўся нейкі гібрыд, які стварае толькі дадатковы клопат для навукоўцаў.

Мікола Ваўранюк: — Калісьці прафесар Ежы Тамашэўскі ў палеміцы наконт змен назваў — сваёй дарогай, нязгодных з правам — напісаў: *Hrubieszów i Honolulu drżycie!* Шаноўнае спадарства, ці ёсць пытанні?

Павел Станкевіч: — Магу я яшчэ пару слоў адносна таго, пра што гаварыла Ілона? Навошта бацькам пасылаць дзяцей на ўрок беларускай мовы, калі самі ёю не карыстаюцца? Не бачаць ніякіх карысці. Беласток і цэлы рэгіён павінны будаваць эканамічны патэнцыял таксама на беларушчыне, бо ад гэтага ўсім будзе выгадна. З аднаго боку, маем людзей з нацыянальнай меншасці, якія не гавораць па-беларуску і такім чынам самі сябе

пазіцыянуюць у свеце — скажу моцна — рускамірным. Калі абапіраюцца толькі на канфесію, знаходзяцца ў крузе рускага міру. Цяпер маем тут таксама многа рускамоўных імігрантаў з Беларусі. І для Польшчы, і для Беларусі было б лепш, калі б яны перайшлі на беларускую мову. Папалі б зусім у іншы круг залежнасці.

Мікола Ваўранюк: — Адносна карысці ад беларускай мовы, то памятаю як у пачатку дзевяностых, калі ўзнікла незалежная Рэспубліка Беларусь, прыйшоў у «Ніву» прадстаўнік Памежнай службы, які шукаў настаўніка беларускай мовы для польскіх памежнікаў. Хіба аднак хутка сарыентаваліся, што калі навучацца гэтай мове, то не дагаворацца з калегамі па беларускім баку мяжы.

Лявон Тарасэвіч: — Калі палякі ў Беларусі ці Украіне вучацца польскай мове, то яны думаюць пра вучобу ў польскіх вышэйшых школах і, у перспектыве, лепшае жыццё. Я б не раіў нікому штудзіраваць у Беларусі, бо толькі сабе жыццё сапсуе. Няма сэнсу цяпер увагуле ехаць у тую краіну. Гэты фактар знікае. Можа б мы і тую беларускую мову забылі, калі б да нас тут нармальна ставіліся, бо ў гэтай краіне іншых не вельмі добра ўспрымаюць, а так мова з'яўляецца нашым унутраным супрацівам, каб самога сябе зберагчы. Аднойчы ў Лодзі з Шэвахам Вайсам (былы амбасадар Ізраіля ў Варшаве — М. В.) і двума прафесарамі размаўлялі пра тое, што будзе ў Польшчы, калі прыедзе многа імігрантаў. Нічога не будзе, кажу, бо нават калі прыедуць і крыху пажывуць, то калі пабачаць як да іх ставяцца, паедуць далей. Заўсёды хтосьці ў чарзе ці ў цягніку нешта скажа на тэму колеру тваёй скуры ці чагосьці іншага. Патрэбная моцная праслойка інтэлігенцыі, каб усвядоміць народ, як важная беларушчына для польскай культуры. Гляньце на Ольгу Такарчук ці Анджэя Стасюка. Яны ж моцна звязаныя з усходам. Няма чагосьці такога як генетычна чысты паляк.

Ілона Карпюк: — Лёнік сказаў пра ўнутраны супраціў. Хачу дадаць, што калі жывеш у контры, гэта спараджае таксама крэатыў. Таму можам даць нешта агульнай культуры. Звярну толькі ўвагу на фактар карысці. Тое, што можна дзесьці штудзіраваць, гэта безумоўна карысна. Ліцэісты з Гайнаўкі ці Бельска фактычна ездзілі вучыцца ў Беларусь. І гэта быў элемент, які павышаў прывабнасць тых школ. Я баюся, што сёння значэнне мае прадукт і калі парвецца працягласць пакаленняў, калі старэйшыя не будуць перадаваць свядомасці маладзейшым, я сваім дзецям, то дойдзем да моманту, калі беларушчына будзе ўсяго маркетынгавым прадуктам і не болей. Там, дзе на беларушчыну будзе можна здабыць нейкія грошы, то іх возьмем, але за тым не будзе ісці беларуская свядомасць, пачуццё супольнасці. Будзем супольнасцю канкрэтнай мэты, на хвіліну, дзеля нейкай карысці. Гэта мае апасенне, якое не мусіць ажыццявіцца.

Лявон Тарасевіч: — У Музеі Сілезіі ў Катавіцах падышла да мяне дзяўчына ва ўзросце дваццаці гадоў з нечым і шакавала мяне беларускай мовай. Яна там проста пільнавала выставу і расказала мне, што яе дзяды з Беластоцчыны, таму яна вырашыла вывучыць беларускую мову і кожны год прыязджае на «Басовішча». Як хтосьці адчувае патрэбу, то навучыцца.

Анэта Прымака-Онішк: — Так, толькі тая патрэба будзе ўсё меншай, бо тых дзядоў, якія гавораць па-беларуску, ужо не будзе.

Пытанне з залы.

Міхал Цярэшка: — Усе вы тут назвалі сябе беларусамі. Якую сувязь адчуваеце з беларусамі з Беларусі і ўвогуле з дзяржавай Беларусь? Я думаў пра гэта шмат гадоў і адчуваў сябе беларусам, але цяпер згубіў тое, што супольнае, акрамя мовы. Згубіў якую-небудзь ідэйную сувязь

з беларускай дзяржавай. Калісьці ў размове з грамадзянамі Беларусі сказаў, што я быў бы першым, які вам супрацьпаставіўся б, калі б вы прыйшлі нас вызваляць.

Павел Станкевіч: — Я не маю ніякіх сувязей з беларускай дзяржавай і не хацеў бы іх з сённяшняй Рэспублікай Беларусь. Мусім тут размежаваць дзяржаўнасць і нацыянальнасць, бо мне здаецца, што мы ў гэтым крыху губляемся. Можна адчуваць беларускую нацыянальную тоеснасць і быць грамадзянінам Польшчы. Я польскі грамадзянін, аднак, што тычыцца адчування супольнасці, то так, я яе адчуваю праз мову, менталітэт, часам праз гістарычную свядомасць і... добра піць разам гарэлку.

Алег Латышонак: — У пачатку 1990 гадоў я адчуваў сябе проста беларусам і Мінск ці Гродна былі мне як родны дом. На жаль, дваццаць гадоў з нечым уладарання Лукашэнкі зноў парвала супольнасць лёсу. Яна парвалася пасля вайны, а як толькі нешта пачалося завязвацца, зноў тое парвалі. З пачатку двухтысячных нашы лёсы сталі разыходзіцца і цяпер яны зусім іншыя. Гэта наша праблема. Быў час, калі нашы сябры, калегі з Беларусі нічым ад нас не адрозніваліся, а цяпер так. Цяпер я адчуваю сябе польскім беларусам, але з другога боку без Беларусі нас няма. Мы былі б этна-канфесійна групай. Так жылі б без мэты і зніклі б. Баюся, што і так канчаецца наша існаванне, бо таго свету падляшскай беларушчыны, які я люблю, ужо няма. Вёскі пустыя, у мястэчках яшчэ нешта трымаецца, але гэта ўжо не масавая з'ява, як было раней. Думаю, што сёння пра беларускую тоеснасць праваслаўных жыхароў Падляшша цяжка гаварыць. Тады яшчэ можна было пачуць сярод праваслаўных: ён украінец, але таксама беларус. Праваслаўе ўсіх яднала, але працэсы зайшлі надта далёка. Хто адчуў сябе ўкраінцам, той проста ўкраінец. Дзве траціны праваслаўных дэкларавалі польскасць, а цяпер можа і дзевяноста працэнт. Калі казаць пра пакаленне, а не

адзінкі, то ніжэй за саракагадовых хіба казаць не можам.

Лявон Тарасэвіч: — Лёсы народаў складаюцца па-рознаму. Праўда пра нас такая, што на нашу сітуацыю не маем уплыву, хаця многія сыны нашай зямлі паклалі галовы за Беларусь. Тое, што сённяшняя рэспубліка гэта спадарожнік Расіі, якая пасадзіла на галоўную пасаду чалавека крыху падобнага на Лепера ў Польшчы. Адно, што Лепер не стрываў напругі, а той добра сябе адчувае. Я асабіста маю там шмат сяброў, шмат знаёмых артыстаў і яшчэ тое шчасце, што ў кантакце са мною ўсе гавораць па-беларуску. Нават з тымі беларусамі, якія сёння жывуць у Нямеччыне, Бельгіі ці Галандыі маю кантакты і не бачу ментальных розніц. На Беларусь гляджу як на форму русіфікаванага рабоча-сялянскага народу, бо падобнае бачу ў частцы маёй сям’і, якая жыве ў падбеластоцкім Васількаве. Я да іх езджу спецыяльна, каб паслухаць, бо ніхто нідзе так дрэнна не гаворыць па-польску як яны. І яны не адчуваюць ніякай сувязі з беларушчынай, для іх яна чужая. Нават адносяцца варожа. А я лічу, што мы адзін народ, адміністрацыйна падзелены, частка нас жыве ў Польшчы, а частка ў яшчэ савецкай Расіі. У гэтай сітуацыі трэба знайсці тое, што вартаснае, што не дзеліць, а спалучае і старацца не ацэньваць людзей, пакуль іх не пазнаем. Няўжо мне трэба ненавідзіць Зэнка за яго дыска-пола? Ён жа з нас выйшаў і робіць фурор на ўсю Польшчу.

Алег Латышонак: — Хачу сказаць пару слоў у абарону дыска-пола, бо заўсёды бараню гэтую музыку. Хачу заўважыць, што беларусы на Беластоцчыне стварылі сваю версію дыска-пола ці папсы. У Беларусі гэтага няма. Там усё маскоўскае. Як я там на вяселлі кепска сябе адчуваў, бо ўсё вёў нейкі тамада, зразумела па-расійску, музыка таксама чужая. А Падляшша — адзінае месца ў свеце, якое мае беларускую папсу.

Лявон Тарасэвіч: — Я быў сведкам нараджэння беларускай папсы. Прывёз з Амерыкі гітару Пятру Скепку, лідару калектыву «Дубіны». То ў нас радзілася натуральна, каб можна было танцаваць на вяселлях пры лепшых або горшых адаптацыях рок-музыкі. Так як раней у Польшчы адаптавалі біт-біт і ўзніклі такія гурты як «Czewono-Czarni» ці «Niebiesko-Czarni». Ёсць запых, ёсць прапаноў. Няхай людзі цешацца.

Ілона Карпюк: — «Дубіны», аднак, гэта наш мясцовы асобны гатунак музыкі, а не дыска-пола.

Пытанне з залы.

Эліза Урвановіч-Раецка: — Павел закрывае такую цікавую катэгорыю тутэйшасці і індывідуальнага стасунку да яе ў кантэксте будавання тоеснасці. Я хацела б пачуць, што гэта для цябе значыць. Гэтае пытанне кірую таксама да астатніх удзельніц і ўдзельнікаў дыскусіі.

Павел Станкевіч: — Ну, то рыхтуйся на тры гадзіны размовы. Для мяне падляшскасць важная. Гэта нас адрознівае і ад шырокай катэгорыі палякаў, і беларусаў. Не ўспрымаю тэрміну «тутэйшыя». Лічу, што ён нас забівае. Хаваемся за гэтым тэрмінам, бо хочам быць крыху палякамі, а крыху ці то беларусамі, ці рускімі, ці праваслаўнымі, ці яшчэ кімсьці іншым. Гэта па-мойму не мае сэнсу, бо я магу быць на сто адсоткаў палякам і такім жа беларусам. Казаць пра сябе «тутэйшы», гэта несправядліва ў адносінах да іншых народаў, якія таксама з’яўляюцца часткай Падляшша.

Алег Латышонак: — Я, як навуковец, даследаваў гэтае пытанне і магу сцвердзіць, што яно абсалютна надуманае. Ніколі ў Беларусі не было ніякіх тутэйшых, бо беларусы нават не ведалі такога слова. Яго прышчапіла польская адміністрацыя ў перапісе насельніцтва 1931 года, калі сотні тысяч, якія раней

запісваліся беларусамі ці ўкраінцамі, раптам сталі ў анкетах тутэйшымі. У пэўным сэнсе тутэйшы кожны чалавек на свеце. Я адсюль, тут живу, значыць тутэйшы. Гэта нічога не значыць.

Лявон Тарасэвіч: — Такая ж сітуацыя і з мовай. Часта чуем, што гэта не беларуская мова, а простая. Што тут скажаш на такую чыстую прапаганду? Выйсце адно: ёсць літары, можна навучыцца чытаць, каб не гаварыць такіх дурнотаў. Пуцін так гаварыў пра Украіну: няма такой нацыі, няма такой мовы.

Ілона Карпюк: — Пагаджаюся з тым, што гэта твор прапаганды, які ўпаў на ўрадлівую зямлю і распладзіўся. Памятаю размову дваццацігадовай даўнасці з татам. Перад перапісам насельніцтва спытала я яго, кім ён запішацца і пачула, што ён то так не ведае, найбліжэйшае яму вызначэнне, гэта «тутэйшы». Я адказала, што не веру і, што будзеш вымушаны вырашыць. І пайшло гэта ў пажаданы для нас бок. Файна, калі можна з кімсьці пра гэта пагаварыць, каб развеяць сумненні, таксама старэйшага пакалення. Для некаторых самавызначэнне «тутэйшы» было вынікам страху. А гэтага страху ў беларускай грамадскасці няма да сённяшняга дня. Нанава абуджае страх, напрыклад, справа Бурага, тое, пра што гаварыў Алег. Такія сітуацыі па псіхалагічных прычынах схіляюць чалавека не вызначацца канкрэтна, бо гэта можа выклікаць неадназначныя рэакцыі або паслядоўнасці ў будучыні.

Лявон Тарасэвіч: — Тэрміны «тутэйшы» і «праваслаўны паляк», гэта бяспечныя адмычкі, якія дазваляюць дапасавацца. Бо калі назавеш сябе беларусам, то падкрэсліваеш, што ты іншы. Як скажаш «праваслаўны», то маскаль, а як скажаш «поляк праваслаўны», то можа цябе прымуць. Гэта бяспечныя вызначэнні для неафітаў.

Алег Латышонак: — Лявон, ужо сапраўды ёсць праваслаўныя палякі. Гэта не маска, а праўда.

Лявон Тарасэвіч: — Я ведаю. У Варшаве палякі перахрышчваюцца ў праваслаўе ў айца Генрыка Папроцкага.

Пытанне з залы.

Вольга Сямашка (Беларускае Радыё Рацыя): — Як вы ацанілі б механізм супрацы беларускай меншасці з польскай дзяржавай, ці наогул такі механізм ёсць? І ці павінна польская дзяржава ўплываць на фармаванне ідэнтычнасці, ці гэта задача беларускай дзяржавы праз дыпламатычныя зносіны або нейкія праграмы?

Павел Станкевіч: — Ці польская дзяржава павінна мець уплыў на нашу фармаванне? Выбачайце, мы ж польскія грамадзяне, таму ясна, што Польшча мусіць браць адказнасць за фармаванне нашай тоеснасці.

Мікола Ваўранюк: — Дадам, што Рэспубліка Беларусь не бярэ ніякай адказнасці за нас. Зрэшты, я б гэтага і не хацеў. Да гэтай пары адна меншасная арганізацыя цесна супрацоўнічала з уладамі Беларусі, але палітычная сітуацыя гэтую супрацу спыніла. Тое, што мы тут застаемся беларусамі, гэта ніякая не заслуга сённяшняй Рэспублікі Беларусь, ані раней БССР. Тут дарэчы было сказана, што паколькі няма беларускай дзяржавы, з якой мы маглі б атаясамлівацца, гэта не найлепшы прагноз для нас на будучыню. Тым не менш, ніякія дыпламатычныя службы Беларусі не маюць нічога супольнага з тым, што мы тут сабраліся.

Павел Станкевіч: — Не будзе таксама так, што калі Беларусь стане прыгожай, дэмакратычнай і свабоднай дзяржавай, то мы возьмем валізкі і пераедзем туды. Бо мы ў сябе.

Лявон Тарасэвіч: — Мы грамадзяне гэтай краіны, будзем і развіваем яе. Я на датак мушу яшчэ вучыць польскіх дзяцей. Калі плацім падаткі, то ўзамен павінны атрымліваць тое, чаго патрабуе наша

культура. Пакуль няма краіны, якая можа за намі заступіцца. У міжнароднай палітыцы ёсць парытэты: столькі ў Польшчы беларускасці, колькі польскасці ў Беларусі. Так працуюць нармальныя дыпламатычныя структуры, але гэта не датычыць нас, бо мы засталіся збоку.

Мікола Ваўранюк: — Мне хочацца, каб мы адсюль выйшлі з нейкай надзеяй. Лявон раскажаў пра дзяўчыну з Катавіцаў, якая вывучыла беларускую мову, ездзіла на «Басовішча». Я хачу звярнуць увагу на мастацтва, якое можа быць прывабным хаця для часткі моладзі, тае больш актыўнай. Таксама на літаратуру, якая аказалася для большасці з нас важным фактарам у нашым самавызначэнні. З другога боку, часта праз прызму літаратуры глядзяць на нас іншыя. Доўгія гады палякі глядзелі на Беларусь і нас тут вачыма Сакрата Яновіча. А сёння Гайнаўка ці малое падляшскае мястэчка, гэта Міхал Андрасюк. У Беластоку гэтую карціну піша Міра Лукша. Тое, што мы тут сядзім, — здаецца мне, — гэта не столькі заслуга нашых бацькоў ці беларускамоўнай вёскі, колькі таго, што наша грамадскасць стварыла сваю самабытную і цалкам прыстойную літаратуру. Практычна як адзіная нацыянальная меншасць у пасляваеннай Польшчы.

Лявон Тарасэвіч: — Лепшай на гэтай зямлі не было. Чэшскі дысідэнт Іжы Коляж напісаў каратка: народ, які не мае мастацтва, памірае.

Анэта Прымака-Онішк: — Кожны з нас тут казаў, што каб адчуць сябе беларусам, быў вымушаны стварыць свой аповед. Толькі на ім будзеца тоеснасць. Калі ты ў большасці, атрымліваеш гатовую такую гісторыю. Ёсць людзі, якія шукаюць і яны расказваюць больш, але не мусяць гэтага рабіць. А мы мусім. Я лічу, што гэта бонус таго, што мы ў меншасці. Мы мусім такі аповед стварыць самім сабе, а можа быць так, што з гэтага народзіцца нешта новае. І гэта можа быць надзея для маладога пакалення, бо мовы, якую мы яшчэ

нейкім чынам укралі з мінулага, не вырачаем. Хаця, рознае ў свеце бывае.

Лявон Тарасэвіч: — У кожнай краіне найбольш крэатыўныя людзі, артысты, пісьменнікі — дзвюх, трохкультурныя. Ансэр Кіфер, найбольшы нямецкі мастак — яўрэй. Герард Рыхтэр — уцякач з ГДР. Дзе не глянь, усюды выйдзе, што чалавек, якога фармавалі дзве, тры культуры, больш эфектыўны. Таму павінны нас гледзіць па галоўках за нашу беларускасць.

Ілона Карпюк: — Пасылайма дзяцей на ўрокі беларускай мовы, бо дзякуючы таму адчынім ім новыя магчымасці. Гэта абуджае крэатыў. Я хачу яшчэ дадаць, што можа яшчэ не мае дзеці, але крыху старэйшая моладзь, якая вучылася беларускай мове, лепш разумее ўкраінскую мову і ўкраінцаў. Можа зразумець, нават калі не вывучала, рускую мову і цэлы шэраг славянскіх моў, на якія проста адчыняюцца іх галовы. Можа гэта козыр, якога не дацэньваем, што калі вывучаем беларускую мову, пабуджаем наш мозг да больш крэатыўнай працы.

Лявон Тарасэвіч: — Як збіраўся Сойм Рэчы Паспалітай у Пятркове-Трыбунальскім, то не патрэбны былі перакладчыкі. Я таксама не патрабую перакладчыкаў ці з расійскай, ці з украінскай моў. Маю цяпер студэнтаў украінцаў, то да мяне гавораць па-ўкраінску.

Алег Латышонак: — Калі казаць пра новае пакаленне беларусаў Беласточчыны, то я песіміст, бо чагосьці такога няма.

Лявон Тарасэвіч: — А я не. Я веру, што вырасце чацвёртае пакаленне.

Алег Латышонак: — Я займаўся амерыканскай палоніяй і магу сказаць, што ў трэцім пакаленні кожнай меншасці з'яўляецца невялікі зрух, зацікаўленне сваімі каранямі, але ў чацвёртым гэта прападае. У Амерыцы этнічнасць знікае, за выключэннем латыносаў.

Мікола Ваўранюк: — Толькі часам рэчаіснасць бывае непрадказальнай і, напрыклад, тое чаканае чацвёртае пакаленне зноў можа быць першым.

Алег Латышонак: — Я маю такое *schadenfreude*, што ў Польшчы дзесяцігоддзімі паспяхова працаваў механізм паланізацыі, а тут раптам з'явілася два мільёны ўкраінцаў і дзвесце тысяч беларусаў. І зноў справу трэба пачынаць нанова.

Павел Станкевіч: — Я аднак маю надзею, што атрымаем дапамогу ад беларускай большасці з Беларусі, якая пасля 2020 года адкрыла сваю культуру, сваю мову і захапляецца сваім мастацтвам. Тое, што адбываецца цяпер з беларусамі, здараецца бадай раз на некалькі соцень гадоў. Напрыклад, народ валіць на сваю оперную спявачку, на сучасныя п'есы ў тэатры.

Мікола Ваўранюк: — Думаю, што гэтая карціна, аднак, занадта аптымістычная. Народ ходзіць на оперную спявачку, бо толькі адна спявае па-беларуску. Таксама з тэатрам. Не ведаю як цяпер, але раней быў адзін беларускі тэатр у Мінску з двухмільённым насельніцтвам. Таму цяжка было дастаць білеты.

Лявон Тарасевіч: — Мы тут можам плакаць, але падумаўце як цяжка жывецца ў Гарадку польскай меншасці.

Катажына Савіцка-Межыньска: — Гэта, Лявон, тэма на асобную дыскусію.

Мікола Ваўранюк: — Мы, як меншасць, эмпатычныя і спачываем. Я, аднак, хацеў бы вярнуцца да нашага ключавога слова: тоеснасць. Павел сказаў, што можа быць некалькі раўнапраўных і што адна не мусіць элімінаваць другой. Я тут пахвалюся, што быў першым журналістам у Яцка Кураня пасля яго балючай паразы на прэзідэнцкіх выбарах. Трохі яго пасадылі на міну, казалі, карыстаешся вялікім грамадскім даверам, стартуй. Яшчэ на дадатак яго асарамалі тым, што аправулі ў касцюм і зрабілі фотасесію. У выніку прагаласавала за ім усяго дзесяць працэнт. Ён паўгода не выходзіў з дому, не даваў нікому інтэрв'ю. Я трапіў да яго дзякуючы Багуміле Бэрдыхоўскай толькі таму, што быў журналістам тыднёвіка «Ніва» і толькі таму, што хацеў гаварыць пра нацыянальныя справы, а не палітыку. Ён гаварыў пра тоеснасць, якая не адмаўляе іншую. Можна быць і адным, і другім. А закончыў так: калі хтосьці не пагаджаецца, што Беласточчына з'яўляецца таксама беларускай, то няхай ніколі не кажа, што Гродзеншчына польская. Прапаную гэтымі словамі закончыць нашу дыскусію.

**Пераклаў і адрэдагаваў
Мікола ВАЎРАЊЮК**

Дыскусію можна паглядзець тут:
<https://www.youtube.com/live/F58SYFW-Onw>

Знаёмства з НОВЫМІ літарамі (ч.III)

У гэтым нумары нашага часопіса прапаную Вашай увазе апошнюю частку практыкаванняў і гульняў з гукамі і літарамі з кнігі Аляксея Солахава «Займальна ад А да Я. Дапаможнік для настаўнікаў пачатковых класаў устаноў, якія забяспечваюць атрыманне агульнай сярэдняй адукацыі, з 12-гадовым тэрмінам навучання» (Мінск: ТАА «Лексіс», 2004).

Чарговасць літар згодная з чарговасцю іх у «Лемантары». У «Беларускім настаўніку» № 1 (21)/2025 былі літары ад «а» да «т». У «Беларускім настаўніку» № 2 (22)/2025 былі літары ад «х» па «я». Калі ласка, карыстайцеся і гуляйце.

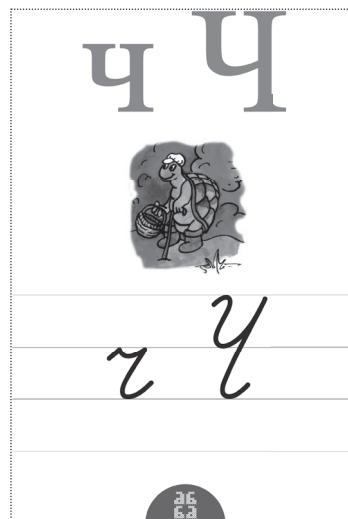

Аліна ВАЎРАНЫЮК

Ч, ч

Ч горбіць казырок таму,
Што ўсе з яго «Чаго?», «Чаму?».
Чаму гудзе сярдзіта чмель?
Чаму чапляе човен мель?
Чаго, калі спадзе вада,
Чакае чапляў чарада?
Чаму чабор і чуб на Ч?
Чамучак-мучак шмат яшчэ.

Рыгор Барадулін

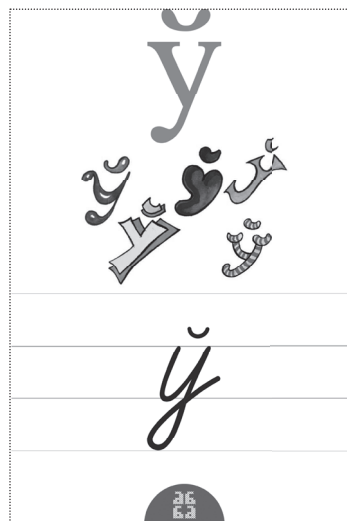

- Змяні першую літару ў словах **чары, чаша**.
(чары — бары, шары, мары, нары, гары, вары...;
чаша — наша, ваша, Саша, каша, Даша...)
- Знайдзі «лішняе» слова.
груша, чаравік, чмель, мяч, печка
- Упішы літару.
_ацвер, во_чы, пле_ы, слуха_, плаш_, клеш_, мя_ык, паль_ык, _апля
- Назаві словы са складам **чай-, -чай**.
ка- -ка
выру- -нік
наву- -ная
- Назаві аднаскладовыя словы з гукам **ч**. (чай, час, чуб, печ, чмель, чыж)
Назаві двухскладовыя словы з гукам **ч**. (чайнік, чайка, чабор, чарот,
ручай, вечар, чацвер, чарга, качай, пячы, чытай, чакай, чарпак, ручнік,
вечны, пчола)
Назаві трохскладовыя словы з гукам **ч**. (прачытай, чаравік, чарадзеі, ча-
лавек, чаромха, шчаслівы, пальчыкі, пяшчота, чырвоны, чароўны, пячэнне)
- Настаўнік вымаўляе назоўнік (напрыклад, *пчала*) і дадае слова «ляціць»
— вучні імітуюць палёт, узмахваючы рукамі, і паўтараюць за ім: «Пчала
ляціць». Затым вымаўляе назоўнік, які не можа выконваць гэтае дзеянне,
і хутка дадаецца слова «ляціць». Той, хто не ўтрымаўся і «паляцеў», плаціць
фант. Словы для гульні: рыжык — чыжык, качан — качан, шпак — шчупак,
чайка — гайка, чмель — хмель.
- Скажы наадварот.
белы — чорны
брудны — чысты
бялявы — чарнявы
родны — чужы
звычайны — чароўны

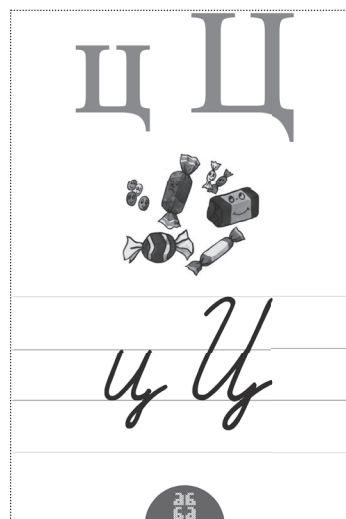
8. Хто або што?
Чытае... *(бабуля, бацька, настаўніца, вучань...)*
Чарнеюць... *(палі, ягады, дрэвы...)*
9. Закончы сказы.
Ніна надзела на ногі ... *(чаравікі)*
Над возерам кружылася ... *(чайка)*
Дзеці гулялі ў ... *(мяч)*
Мы чытаем газеты і ... *(часопісы)*

Ў, ў

1. Упішы літару.
во_на, а_тобус, ка_нер, ко_дра, піса_,
вандро_нік, до_гі, да_но, заста_ся
2. У словах **пеўні**, **воўк** замяніце трэцюю літару,
а ў слове **салоўка** — пятую, каб атрымаліся
новыя словы. (*пеўні — песні; воўк — воск;
салоўка — саломка*)
3. Як кот просіць есці?
(*мяў-мяў-мяў*)
4. Плясніце ў далоні, калі пачуеце гук **ў** у словах.
Словы для гульні: вуліца, ваўчок, вуда, праўда, аўчарка, коўдра,
воля, каўнер.
5. Адгадай імя хлопчыка па апошніх гуках слоў:
натоўп, вада, леў, стол, літаркі, каўпак.
6. Знайдзі рыфмы да слоў:
зімоўка — *салоўка, духоўка, кароўка, вяроўка, пляцоўка...*
казаў — *вязаў, кусаў, лізаў, пісаў...*
7. Падбяры словы, якія пачынаюцца са склада **аў-** (*аўтамат, аўтобус,
аўсянка, аўчарка, аўторак...*).
Назаві словы са складам **-ліў** (*разліў, адліў, даліў, наліў, паліў, выліў...*).
Назаві словы са складам **паў-** (*паўтараюць, паўвядра, паўшклянкі,
паўплываў...*).
8. Назаві аднаскладовыя словы, якія заканчваюцца на **ў**.
(*гнеў, зрыў, зліў, леў, роў, схоў, хлеў, ліў, піў, быў, даў...*)
9. Прачытай чатыры словы. А дзе падзелася пятае?
вада торт
коўш крук
10. Скажы наадварот.
кароткі — *доўгі*
тонкі — *тоўсты*
хлусня — *праўда*
11. Знайдзі «лішняя» слова.
улоў, воўк, вуж, каўнер, аўчына
12. Скажы ласкава словы, каб у іх быў гук **ў**:
карова — *кароўка* трава — *траўка* дрэва — *дрэўца*

Ц, ц

1. Замяні першую літару ў слоўце **цiна**.
(*віна, Ніна, міна, Зiна...*)
2. Знайдзі «лішняе» слова:
коцік, живоцік, садзік, цвік, цуд.
3. Пабудуй сходны са слоў,
якія пачынаюцца з літары **ц**.
цуд
цвік
цацкі
цыбуля
цукерка
4. Як клічуць куранятак? (*цып, цып, цып*)
5. Назаві словы з гукам **ц**.
(*цана, цацка, цукар, цукерка, цыбуля, цвыркун, цэгла, цэлы, цудоўны...*)
Назові словы з гукам **ц'**.
(*цікавы, цень, цяжкі, цюльпан, цяпло, цемра, цішыня...*)
6. Адзін — многа.
цвік — *цвікі*
цукерка — *цукеркі*
цюльпан — *цюльпаны*
цюлень — *цюлені*
7. Змяні словы так, каб у іх была літара **ц**.
ямка — *у ямцы*
сетка — *у сетцы*
мята — *у мяце*
рака — *у рацэ*
хата — *у хаце*
клетка — *у клетцы*
будка — *у будцы*
8. Ад кожнай літары складзі слова.
ц — *цана, цуд, цікавы, цвік...*
у — *узор, удод, урач...*
к — *конь, кот, камень...*
а — *акно, альбом, адрас...*
р — *рука, рака, рыжы...*
9. Хто ці што?
цвітуць — *кветкі, ружы, астры...*
цешацца — *бацькі, дзеці, сябры...*

10. Закончы сказы.

Тата купіў сыну цікавую... (*цацку, кніжку, гульню...*)

На клумбе цвілі... (*цыюльпаны, ружы, касачы...*)

Кругом была непраглядная... (*цемра, ноч...*)

Дзяўчынка хацела пакаштаваць... (*цукерак, марожанага, яблыкаў...*)

11. Скажы наадварот:

светлы — *цёмны*

мяккі — *цвёрды*

лёгкі — *цяжкі*

Дз, дз

1. У словах **дзень**, **дзіва** замяні любую літару.
дзень — цень — пень — дзінь; дзіва — ніва,
піва, дзівы...
2. Падбяры словы, каб у іх літары **дз** былі на трэцім месцы.
надзея
падзея
нядзеля
падзяка
кудзеля...
3. Як звініць званочак? (дзінь-дзінь-дзінь...)
4. Калі пачуеце слова з гукам **дз'**, плясніце ў далоні над галавой, без **дз'** — за спінай.
Словы для гульні: дом, дзень, цень, дзюба, дзяцел, Цімох, дзённік, дарога, падзея, думка, звер, дзічка, расада, дзверы, кацёл, дзяліць, цвік, дзядуля, дом.
5. Назаві з гукам **дз'** аднаскладовыя словы (дзік, дзень, дзед, дзве...), двухскладовыя (будзіць, дзверы, дзіва, дзённік...), трохскладовыя (падзяка, дзядуля, дзяўчынка, нядзеля...).
6. Пабудзем следчымі.
Бязветраны, цёплы, спякотны — дзень.
Старэнькі, родны, каханы — дзядуля.
Вясёлае, дапытлівае, малое — дзіця.
7. Назаві адным словам.
Дзьмухавец, дзівасіл, дзічка — што гэта? расліны
Дзед, дзядзька, дзяўчынка, дзіця — хто гэта? людзі
8. Закончы сказы.
Пачынаўся ясны, прыгожы дзень.
Спявалі хлопчыкі, а слухалі дзяўчынкі.
Унукі падзякавалі дзеду.
9. Каму ці чаму?
Дзякаваць... (маме, тату, Радзіме)
10. З каго ці з чаго?
Дзівіліся з... (сястры, кветкі, цацкі)

Ё, ё

1. Назаві словы, каб у іх на другім месцы была літара ё.

мёд
лёд
пёрка
лётчык...

2. Адкажы на пытанні.
У назве якіх транспартных сродкаў ёсць літара ё?

самалёт, верталёт
Што з'яўляецца на рацэ зімой? лёд
Што здабываюць пчолы? мёд
Як называецца дуга на небе? вясёлка

3. Уставайце, калі слова пачынаецца ё.
(ёрш, яркі, ёд, ежа, язь, Юра, ёлка)

4. Назаві аднаскладовыя словы з літарай ё. (лёд, лён, мёд, ёд, ёрш, ёсць...) Успомні двухскладовыя словы з літарай ё ў першым складзе (цётка, вёска, пёрка, ёлка...) і ў другім. (казёл, касцёл, шафёр...) Прыгадай трохскладовыя словы з літарай ё ў другім складзе. (вавёрка, вясёлка, зялёны...), у трэцім складзе (верталёт, матылёк, самалёт...)

5. Словы-хітруны:
вясёлка — ёлка, мёд — ёд, вастрыё — астры, тры, вясёлы — сёлы.

6. Пабудзем следчымі.
Рачны, вёрткі, калючы — ёрш.
Зялёная, калючая, святочная — ёлка.

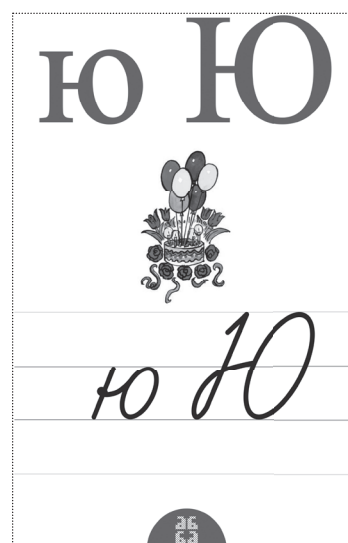
7. Адзін — многа
вадро — вёдры
сядло — сёдлы
пяро — пёры
гняздо — гнёзды
вясло — вёслы

Ю, ю

1. Упішы літару.
_ля, _ра, _нак, _біляр, _шка, л_лька, у_н, сц_жа,
ка_та
2. У словах **яны, яркі, Яшка** замяніце літару **я**
на літару **ю**. (юны, юркі, юшка)
3. Як спявае дзяўчынка, калі калыша ляльку?
(люлі-люлі...)
4. Успомні словы з пачатковым **ю**. (юбілей, юбіляр,
юнак, юшка, юрта...)
Назаві словы з **ю** ўсярэдзіне. (людзі, люстра, лю-
ты, Людка, калючы...)
Прыгадай імёны людзей з **ю**. (Юрка, Юля, Людка, Люба, Люся...)
5. Знайдзі рыфмы.
юшка — мушка, мішка, мышка, вушка, кішка...
6. Падбяры словы, якія заканчваюцца складам **-ю**.
(стаю, трымаю, кахаю, спяваю...)
7. Знайдзі склады
? -велір ? -ба
-ля -да
-нак -дзі
-ра -ты

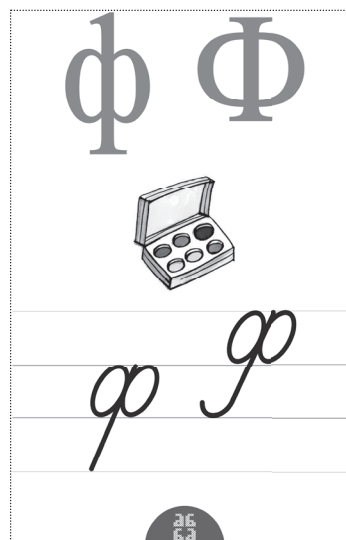
(Склад **ю-**: ювелір, Юля, юнак, Юра; склад **лю-**: Люба, Люда, людзі, люты)
8. Скажы ласкава.
Юля — Юлечка
Юрка — Юрачка
9. Хто або што?
Малады чалавек, хлопец — юнак.
Майстар, які вырабляе ўпрыгожванні з каштоўных металаў і камянёў —
ювелір.
Рыбны адвар — юшка.
10. Скажы тое ж сам сабе.
Ты спяваеш, і я спяваю.
Ты бегаш, і я бегаю.
Ты паліваеш, і я паліваю.
Ты гуляеш, і я гуляю.
Ты чытаеш, і я чытаю.

- 11.** Дай станоўчы адказ.
Малюеш? *Малюю.*
Чытаеш? *Чытаю.*
Плаваеш? *Плаваю.*
Адказваеш? *Адказваю.*

Ф, ф

1. Знайдзі лішнне слова: факел, фанера, хвіліна, фікус, фігура.
2. Замяні першую літару ў слове **фрак**.
(фрак — грак, брак...)
Замяні апошняю літару ў слове **фарш**.
(фарш — фара...)
3. Пабудуй сходкі са слоў, якія пачынаюцца з літары **ф**.
Фея
фара
фарба
фартух
фабрыка
4. Як дзьмуць на пальчык, які ўдарылі? (ф-ф-ф...)
5. Паслухайце казку і пастарайцеся запомніць як мага больш слоў з гукамі **ф, ф'**. Назавіце іх.

Фокуснік Федзя

У лесе з'явілася вялізная фанерная афіша, на якой было напісана: «Спяшайцеся пабачыцы!»

Фокуснік фазан з дапамогай чарадзейнага ліхтарыка ператварае фікус у фіялку! Фантан з пустога флакона!

Імгненны фотаздымак без фотаапарата!»

— Фу, — сказаў філін Федзя, — з чарадзейным ліхтарыкам кожны зможа.

А я вось без ліхтарыка тыя ж фокусы пакажу. У каго ёсць фікус?

— У мяне, — сказала мядзведзіца і прынесла фікус у вазоне.

— Стаў на пянёк і давай сюды свой фартух!

Накрыў Федзя фартухом фікус і, каб усе пачулі, гучна прашаптаў:

— Фабэс, мабэс, палка, фікус, стань фіялкай! — потым як пацягне фартух, фікус як грывнецца на зямлю! Вазон — на часткі, фікус — напалам.

— Я табе за такі фокус ведаеш што зраблю? — зараўла мядзведзіца.

— Навучыся спачатку, а потым ужо фокусы паказвай, факір-недавучка!..

Г. Юдзін

6. Настаўніца чытае словы. Калі ў слове ёсць цвёрды гук **ф**, пляскаюць у далоні вучні з каманды «Ала», калі мяккі **ф'** — з каманды «Аля». Словы для гульні: фантан, ферма, фінік, фанера, фіялка, факір, футбол, фея, філін, футра, фарба, фільм, фокус, фламінга, фортка, фігурыст, фінка, форма, фініш, футляр, фігура, фартух.
7. Падлічы склады ў гэтых словах і скажы, якое з іх лішнне: **філін, фігура, фартух**.

8. Якія са складоў **(-бол, -ляр, -ма, -лей, -ра)** можна далучыць да склада **фут-**, каб атрымаліся словы? (*футбол, футляр, футра*)
9. Прачытай пяць слоў і знайдзі шостае.
фіялка
асот
рыска
батон
асіна
10. Адкажы на пытанні.
Пры дапамозе якога апарата атрымліваюць фотаздымкі? (*фотаапарата*)
Як называюць таго, хто любіць фантазіраваць? (*фантазёр*)
Як называецца спартсмен, які займаецца фігурным катаннем? (*фігурыст*)
Як называюць таго, хто гуляе ў футбол? (*футбаліст*)
11. Пабудзем следчымі.
Хатні, дрэвападобны, шыракалісты — *фікус*.
Шкляная або парцяляная, невялікая — *філіжанка*.
12. Закончы сказы.
На стадыёне гулялі вядомыя *футбалісты*.
Федзя здымае новым *фотаапаратам*.
13. Якая? Які? Якое?
Фарба *чырвоная, сіняя, чорная*...
Фікус *высокі, зялёны, разгалісты*...
Футра *штучнае, мягкае, пушыстае*...

Дж, дж

1. У словах **джала, джаз** замяніце літары **дж**, каб атрымаліся новыя словы.
(*джала — зала, сала, мала...;*
джаз — газ, раз, таз, паз...)
2. Як заводзіцца машына? (дж-дж-дж...)
3. Калі вучні чуюць слова з **дж** — падскокваюць, без **дж** — прысядаюць. Хто зробіць няправільна, выходзіць з гульні.
Словы для гульні: джала, чапля, дзяўчынка, ваджу, хачу, дажджы, дзяжа, джын, вожык, лячу, буджу, гляджу, сачу, саджу, джаз, кажан, хаджу, тачу, сяджу, вяду.
4. Знайдзі рыфмы.
Сяджу — *ваджу, хаджу, гляджу, саджу, еджу...*
5. Пабудзем следчымі.
Халодны, праліўны, навальнічны — *дождж*.
Прыгожы, цёплы, вязаны — *джэмпер*.
6. Закончы сказы.
Кожны дзень я на машыне *езджу*.
На раку і з ракі па сцяжынцы я *хаджу*.
7. Гульня «Дожджык, дожджык».
Вакол тых, хто гуляе. Па крузе расстаўлены крэслы.
Іх павінна быць на адно менш, чым удзельнікаў гульні.
Дзеці ходзяць у сярэдзіне круга і прамаўляюць хорам:

Дожджык, дожджык, што ты льеш?
Пагуляць нам не даеш!

Пасля гэтых слоў дзеці бягуць да крэслаў. Каму крэсла не хапіла, той прайграў. Гульня паўтараецца некалькі разоў.

Апостраф ←

1. Падымайце рукі ўверх, калі слова трэба пісаць з апострафам, разводзьце іх, калі слова пішацца без апострафа.

Словы для гульні: сям'я, насенне, аб'ява, пад'ём, бульвар, песня, вераб'і, пад'езд, верабей, пер'е, аб'езд, прыехаць, выехаць, ад'ехаць.

2. Пабудуй сходкі са слоў, у якіх апостраф быў бы пасля першай, другой, трэцяй і г.д. літар.

п'е
аб'ява
сям'я
прыб'е
вераб'і

3. Адзін — многа
верабей — *вераб'і*
сям'я — *сем'і*

4. Адгадай словы.
Прыклад: ліст — лісты — лісце
пяро — пёры — *пер'е*
звер — звяры — *звяр'ё*

5. Адкажы.
Як адным словам назваць бацькоў і дзяцей, якія живуць разам? *сям'я*
Як называецца ўваход у шматкватэрны дом? *пад'езд*

апостраф

,

36
63

Казка пра Рыцара без Каня

Выступаюць: Апавядальнік, Рыцар, Конь, Трох Нягоднікаў, Мыш, Цмок, Чарадзеі, Дрэва, Каралеўна

Апавядальнік:

Даўным-даўно, у адным з найдалейшых каралеўстваў, жыў-пажываў Рыцар без Каня. Так, так — Рыцар без Каня. Скажаце: «У кожнага Рыцара ёсць свой Конь!» І ў нейкай ступені гэта будзе праўда — але ж у гэтага якраз не было. І быў з-за таго надта нешчаслівы.

Рыцар:

Ай-яй я Рыцар нешчаслівы
І надта дрэнна мне.
Бо ў казках усе на аргамаках,
А я адзіны — не.
Куды не гляну — шмат ваякаў,
А кожны на кані,
А я не маю нат канягі,
Не маю ані-ні.
Рыцары мкнуцца, рвуцца ў бітву
Кожны на жарабцы,
А маё сэрца горка плача,
Бо я магу... ісці.
І як жа Рыцару не плацаць,
Як долечкі няма,
У казках усе на аргамаках.
І я хачу каня!

Апавядальнік:

Вось такая доля беднага Рыцара. Рыцара, якому не хапіла Каня. Так, так, калі ў невялікім Каралеўстве ўсе хочуць стаць рыцарамі, тады ці то раней, ці то пазней чагосьці камусьці не хопіць.

Але ж вернемся да нашага Рыцара... Зараз... зараз, зараз, а дзе ж ён прапаў? Рыцар! Рыцар! Ах, праўда — наш распачны, самы нешчаслівы ў свеце Рыцар не хацеў ужо быць пасмешышчам. Таму сабраўся ў небяспечны свет. Сабраўся ў дарогу, вядома, пешкі...

Рыцар:

Ай-яй я Рыцар нешчаслівы
І надта дрэнна мне.
Бо ў казках усе на аргамаках,
А я адзіны — не.
І як жа Рыцару не плацаць,
Як долечкі няма,
У казках усе на аргамаках.
І я хачу каня!

Апавядальнік:

У той самы час у суседнім Каралеўстве жыў-пажываў Конь без Рыцара. Так, так, мае каханья — Конь, у якога не было Рыцара. І быў ён з-за таго, надта нешчаслівы.

А чаму ж у гэтага Каня, спытаеце, не было Рыцара? Не, не! Не таму, што ў Каралеўстве было зашмат Коней, не. Зусім не таму. Проста наш Конь меў Бясконцую Ікаўку.

Конь:

Гік!

Апавядальнік:

Дык вось. І з-за таго ніводзін Мужны Рыцар не хацеў яго за свайго арга-мака. Ну, можаце сабе такое ўявіць? Паважаны рыцар? На кані з ікаўкай?

Конь:

Гік!

Апавядальнік:

Таму, так як і Рыцар, таксама наш Конь вырашыў самотна сабрацца ў свет.

Конь:

Конь без Ваякі,
Якія жахі,
Самотна вяду жыццё. (Гік!)
Я на планеце
Адзіны ў свеце.
Мне надаела ўсё. (Гік!)
Хачу Ваяку,

Я б з ім на шляху...
І я шчаслівы і ён. (Гік!)
Знайсці Ваяку
Мне небараку.
Жыццё было б як той сон! (Гік!)

Трох Нягоднікаў:
Ага!

Конь:
Авой! Гік!

Нягоднік 1:
Дукаты альбо смерць!

Конь:
Прабачце, у чым справа?

Нягоднік 2:
Дукаты.

Конь:
Якія дукаты?

Нягоднік 1:
Ну, як, якія? Залатыя! Такія, якіх носяць у кашальку.

Конь:
Але ў мяне няма кашалька.

Нягоднік 3:
Не носіш кашалька?

Конь:
Не.

Нягоднік 1:
Нейкі дзіўны.

Нягоднік 2:
Мне ён адразу не спадабаўся.

Нягоднік 3:
Мне таксама ён нейкі непадыходзячы.

Нягоднік 2:
Тут нешта не так...

Нягоднік 1:
Ты! Не згубіў ты чагосьці?

Конь:

Я? Гік! Не. Здаецца не.

Нягоднік 1:

Мы не пра падкову.

Нягоднік 2:

Не пра падкову.

Нягоднік 3:

Ну, вядома, што не.

Нягоднік 1:

Не патрабуеш нечага на спіне?

Конь:

На спіне? Гік! А чаго, напрыклад?

Нягоднік 1:

А конніка, напрыклад! Вось чаго!

Конь:

Вы заўважылі...

Нягоднік 1:

Цяжка не заўважыць. Конь без Рыцара?

Нягоднік 2:

Нячаста сустракаеш такое дзіва.

Нягоднік 3:

Безумоўна нячаста.

Конь:

І што мне рабіць? Гік!

Нягоднік 1:

Ну, я ж не ведаю...

Нягоднік 2:

Не ведаю...

Нягоднік 3:

Але нешта трэба зрабіць.

Нягоднік 1:

Ну, вядома, трэба. Мы ж таксама на гэтым стратны.

Конь:

Вы? Гік! А чаму ж?

Нягоднік 1:

Во, спытаў, чаму ж?

Нягоднік 2:

Ён пытае, чаму!

Нягоднік 1:

Калі б на табе сядзеў Рыцар, мы маглі б яго абакрасці.

Нягоднік 3:

Ну вось.

Нягоднік 1:

А так?

Нягоднік 2:

А так мы стратны.

Нягоднік 1:

Стратны.

Нягоднік 3:

Стратны.

спалоханы Конь уцякае

Трох Нягоднікаў:

Мы Нягоднікі ўсе Тры,
Усе Тры,
Усе Тры.

Мы нягоднікі, аж бррр,
Ой, аж бррр,
Ой, аж бррр.
Як сустрэнем, зробім: шых!
Хутка: шых!
Хутка: шых!
Знікнем кожнага ўміг!
Ой, уміг!
Уміг!
бачаць, што няма Каня

Нягоднік 1:

Эй! Дзе ж ён дзеўся?

Нягоднік 2:

Дзе ён!

Нягоднік 3:

Даў драла?

Нягоднік 2:

Здаецца так!

Нягоднік 3:

Ну і спалохаўся нас.

Нягоднік 2:

Вядома!

Нягоднік 1:

Чакайце! Здаецца нехта ідзе!
уваходзіць Рыцар

Трох Нягоднікаў:

Ага!

Рыцар:

А што гэта?

Нягоднік 1:

Дукаты альбо смерць!

Нягоднік 2:

Альбо талеры!

Нягоднік 1:

Менавіта — дукаты, талеры альбо смерць!

Нягоднік 2:

Альбо сярэбранікі!

Нягоднік 3:

Альбо гульдэны!

Рыцар:

Памалу, памалу — не ўсе разам! Спакойна. І па чарзе.

Нягоднік 1:

Якое — спакойна?!

Нягоднік 2:

І якое — не ўсе разам?!

Рыцар:

Спакойна і па чарзе. Крычыце, быццам бы гэта было нейкае нападзенне.

Нягоднік 1:

Гэта ж нападзенне!

Нягоднік 2:

Менавіта!

Рыцар:

Нападзенне? Ну дык гэта... Што?! Як гэта нападзенне?!

Нягоднік 1:

Звычайна.

Нягоднік 2:

Мы — Тры Нягоднікі.

Нягоднік 1:

Жывем з нападзенняў.

Нягоднік 3:

Менавіта!

Нягоднік 2:

Мы як Робін Гуд.

Рыцар:

Як Робін Гуд? Гэта значыць, што забіраеце багатым і аддаеце бедным?

Нягоднік 1:

Ну... не зусім.

Нягоднік 3:

Гэта значыць... сапраўды забіраем багатым.

Рыцар:

І аддаеце бедным?

Нягоднік 1:

Ну, так уласна кажучы, то не.

Нягоднік 2:

Забіраем багатым, каб не абкрадаць бедных.

Нягоднік 3:

Таму мы такія велікадушныя.

Нягоднік 1:

Пакідаем бедных у спакоі.

Нягоднік 2:

Дык вось. Мы як Робін Гуд.

Нягоднік 3:

Як трох Робін Гудаў.

Нягоднік 2:

Сама менш!

Нягоднік 3:

А ты бедны ці багаты?

Рыцар:

Я?

Нягоднік 2:

Такі бліскучы. Напэўна багаты.

Нягоднік 1:

Ну што ты — у яго ж нат каня няма.

Нягоднік 2:

Сапраўды. Зноў нейкая галота.

Нягоднік 3:

Цяжка выжыць з грабязу.

Нягоднік 2:

Ой, цяжка.

выходзяць

Рыцар:

Ці гэта ажно так відаць? Ну тое, што ў мяне няма каня. Я ж мог пакінуць яго на хвіліну, а ўсе ўжо, што ў мяне яго няма. Эх, цяжка быць Рыцарам без Каня...

спявае

Каня займеўшы,

Ляцеў бы першы,

Імкнуўся ўперад наўскач.

Бягу і скачу,
Свету не бачу.
Ўжо не стаю як таўкач.
Быў бы тут Конік,
Авёс ў далоні
Свайму любімцу нясу.
А так — нястача
І сэрца плача,
Каня хачу і прашу!
выходзіць Мыш апранутая як кажан

Мыш:

Аргг!

Рыцар:

Што гэта зноў?

Мыш:

Я крыважэрны кажан!

Рыцар:

Кажан? Днём? Але ж кажаны лётаюць ноччу!

Мыш:

Толькі гэты менш крыважэрны. Самыя страшныя лётаюць і ноччу, і днём.

Рыцар:

І ты з гэтых самых страшных?

Мыш:

Вядома! Я змагу ўраз высмактаць пяцьдзясят літраў крыві! І да таго ж праз саломку!

Рыцар:

Гэта сапраўды гучыць даволі страшна. Пачынаю яшчэ больш шкадаваць, што ў мяне няма Каня — я мог бы паехаць далёка-далёка, а так...

Мыш:

Каня таксама магу выпампаваць! І кракадзіла! І...
заблытаўшыся ў нешта падае, бачна, што гэта звычайная мыш з прычэп-ленымі крыламі

Рыцар:

А што гэта такое?

Мыш:

А вой...

Рыцар:

Гэта ж звычайная малая мышка!

Мыш:

Я не звычайная мыш! Я жахлівая мыш!

Рыцар:

Так, так. Надта жахлівая. Але цяпер ты лепш вяртайся ў сваю норку, а то яшчэ нехта незнарок цябе растопча.

Рыцар выходзіць, Мыш плача, уваходзіць Конь

Конь:

Чаму плачаш, Мышка? Гік!

Мыш:

Я зусім не плачу.

выцірае вочы, глядзіць на Каня

Ты? Ці ты не будзеш Канём?

Конь:

Ну, я Конь. Гік!

Мыш:

Я ведала! Але чаму ты мяне не баішся?

Конь:

А чаму я меў бы (гік!) цябе баяцца?

Мыш:

Бо ты Конь, а я Мыш. А коні баяцца мышэй, праўда?

Конь:

Я пра такое не чуў. Гік! А я ўжо даволі доўга живу Канём.

Мыш:

Аааа. Дык можа гэта пра сланоў?

Конь:

Можа пра сланоў.

Мыш:

Я хацела б сустрэць такога слана...

Конь:

Сапраўды? Гік! А чаму?

Мыш:

Тады я ведала б, як сябе адчуваеш, калі цябе нехта баіцца. Я маленькая і таму якраз я ўсяго баюся. Некалі я жыла на вялікім полі. Не скажу, добра было, але сярод усіх жыхароў толькі мяне адной ніхто не баяўся.

Конь:

У гэтым няма нічога жахлівага. Гік!

Мыш:

Я была найменшая і зусім не страшная. Нарэшце я надумала выправіцца ў свет. Я пашыла сабе касцюм кажана і пачала ўсеагульнае палоханне. Але ж, куды б я не пайшла, замест палохацца ўсе смяяліся. Цяжка быць звычайнай палявой мышкай...

Конь:

Цяжка быць канём без рыцара... Я таксама падаўся ў небяспечны свет. Гік! Хачу знайсці Рыцара, які б не саромеўся ездзіць на мне. А ці не лепш было б табе вярнуцца ў хату? Гік! Можа не выклікала б ты жаху, але ж напэўна не выклікала б смеху, так як цяпер. Гік!

Мыш:

Так і зраблю. Я сумую за маім полем. Ах, каб хаця б праз хвіліну нехта мяне спалохаўся! Я б тады ведала, што не вяртаюся з пустымі лапкамі...

Конь:

Калі так, я цябе спужаюся. Добра? Гік!

Мыш:

Сапраўды? Зможаш?

Конь:

Вядома!

Мыш:

Тады пачакай хвіліначку, я толькі апрану свой касцюм. Гатова. Аргг!
за Мышкай стаіць Цмок, вядома каго спужаўся Конь

Конь:

Ааааа!

Мыш:

Цудоўна! Ты быў надзвычайны, Конь! Цяпер я магу вярнуцца на сваё вялікае поле! Дзякую!
Мыш выбягае або вылятае

Цмок:

спявае

Я галодны надта Цмок,
У мяне жахлівы зрок,
Калі голад дапякае,
Не кусаю, а глытаю.

Конь:

Гік!

Цмок:

А што ж гэта бачаць мае цмочыя вочы? Ці гэта мая любімая страва? «Рыцар на Кані»?

Конь:

Гік!

Цмок:

Але ж не! Гэта няпоўная страва. Гэта толькі «Конь без Рыцара». Вось дык няўдача! А ўжо амаль меў свой абед. О, цяперашнія часы... А ты? Ну не трасіся ўжо так ад страху. Я ж не з'ем цябе. Скажы лепш, што ты зрабіў з Рыцарам.

Конь:

З Рыцарам? Гік! Уласна кажучы нічога.

Цмок:

Нічога?

Конь:

Нічога. Нічога не зрабіў, бо ніколі ў мяне яго не было. Гік!

Цмок:

Не было ў цябе Рыцара? Вось дык штука. Адкуль я памятаю, Конь заўсёды быў у поўным складзе. Вядома, з Рыцарам, а тут? Ну, гэтыя цяперашнія, дзівацкія часы...

Конь:

Таму якраз... пасля кароткага разважання... Гік! Хачу прасіць Вас, спадар Цмок, каб Вы мяне зжэрлі.

Цмок:

Што!?

Конь:

Каб вы мяне зжэрлі. За адзін раз. Гік!

Цмок:

Што табе прыйшло ў гэтую конскую галаву?!

Конь:

Я вырашыў, што мне ўжо надаела так жыць. Гік! Без Рыцара.

Цмок:

Ён вырашыў! Вы чулі?! Ён вырашыў! А ніхто цябе не вучыў, ты дурная каняга, што толькі Цмок вырашае, каго яму з'есці?! Бачылі яго. Ён сабе вырашыў!

Конь:

Гік!

Цмок:

Ну, упершыню чую, каб абед нешта вырашаў!

Конь:

Але ж вы гаварылі, што Рыцар на Кані гэта Ваша любімая страва.

Цмок:

Што «Рыцар на Кані»! А не «Конь без Рыцара». «Конь без Рыцара» гэта ня-поўная страва. Як трускалкі без смятаны альбо шарлотка без карыцы, ці блінцы без варэння. Ніхто так не есць.

Конь:

Я ж павінен быў гэтага спадзявацца. Каму патрэбны Конь без Рыцара?

Цмок:

Вядома, не мне.

Конь:

спявае

Было б так добра, каб мяне зжэрлі!

Скончаны быў бы кашмар.

На жаль, без Рыцара ніхто не хоча,

Пайду ў лес, у гушчар.

выходзіць

уваходзіць Рыцар

Рыцар:

А вой! Гэта ж Цмок!

Цмок:

Вядома, што Цмок. А што ж тут такое дзіўнае?

Рыцар:

Нічога. Толькі што я ніколі яшчэ не бачыў ніякага Цмока.

Цмок:

Як... я-ак гэта не бачыў? Ты ж Рыцар, так ці не?

Рыцар:

Ну што ж... так.

Цмок:

А Цмокі і Рыцары змагаюцца ўжо сотні гадоў. Праўда?

Рыцар:

Уласна кажучы, так.

Цмок:

Рыцары забіваюць Цмокаў, а Цмокі з'ядаюць рыцараў.

Рыцар:

Як быццам так.

Цмок:

Што значыць — як быццам? Хочаш мне сказаць, што ты ніколі не змагаўся з Цмокам?

Рыцар:

Неяк так...

Цмок:

Наша барацьба будзе першай у тваім жыцці?

Рыцар:

Калі ўвогуле будзе.

Цмок:

Што ты хочаш сказаць?

Рыцар:

Хачу сказаць... што не ведаю, ці змагу ваяваць. Асабліва таму, што ў мяне няма Каня...

Цмок:

Што? У цябе няма Каня? Як ты хочаш змагацца з Цмокам?!

Рыцар:

Шчыра кажучы, я абсалютна не хачу. Даволі мне ўжо гэтых усіх намёкаў — «Рыцар без Каня! Рыцар без Каня! Гляньце, які дзівак!». Я ўжо не хачу так жыць. Таму, калі ласка, вальможны Цмок, можаш мяне з'есці нават зараз.

Цмок:

Ці вы ўсе падурэлі?! Чарговая страва вучыць мяне, што рабіць! Вам трэба нарэшце запамятаць на ўсё жыццё, што толькі Цмок можа вырашаць, каго і калі яму жэрці. Вам перавярнулася ў галовах. І запамятай сабе яшчэ, што страва павінна быць поўнаю — «Рыцар на Кані!» А не, каб есці паасобку. Гэта смакуе не так, як трэба. Нельга перш з'есці Каня, а толькі потым Рыцара. Так ніхто не робіць.

Рыцар:

Прашу прабачэння... Я не ведаў.

Цмок:

А ўласна кажучы, які ж я быў дурны, што не пакінуў гэтага Каня! Цяпер страва была б як след! Які ж я быў дурны...

Рыцар:

Якога Каня? Якога Каня?

Цмок:

Як гэта якога? Звычайнага. Толькі што без Рыцара.

Рыцар:

А такі ёсць? І ты яго бачыў?

Цмок:

Я ж гэта і гавару, а трэба табе ведаць, што мы, Цмокі, не ўмеем лгаць.

Рыцар:

Значыць, недзе і мяне чакае аргмак! Такі ж самотны і няшчасны. Дзе ж ён, Цмок!? Куды ён пайшоў, у які бок?

Цмок:

А ці я аглядаюся за паўпрадуктамі? Магчыма, пайшоў улева. Але і ўправа мог палезці... Я не ведаю. Я галодны, а галодных Цмокаў лепш не нерваваць...

выходзіць

Рыцар:

Неверагодна! Гэта проста небывала! Ёсць усё ж Конь для мяне! Скончыцца мая бяда, у мяне будзе Конь! Нарэшце!

спявае

Каня займею!

Лячу, дурэю,

Імкнуся ўперад наўскач.

Бягу і скачу,

Свету не бачу.

Ўжо не стаю як таўкач.

І будзе Конік,

Авёс ў далоні

Свайму любімцу нясу.

А Рыцар кожны,

Гляне сур'ёзна.

Гляне і скажа: «Ну, ну!»

гаворыць

Цяпер трэба мне толькі яго знайсці.

падпявае

Каня займею...

налятае на Чараўніка

Прашу прабачэння!

Чараўнік:

Не, не, гэта не з-за вас. Я павінен прадбачыць, што вы будзеце тут...

Рыцар:

Я ішоў неасцярожна.

Чараўнік:

І гэта я павінен прадбачыць.

Рыцар:

Чаму?

Чараўнік:

Што чаму?

Рыцар:

Чаму вы павінны былі гэтае ўсё прадбачыць?

Чараўнік:

Ах, праўда, прашу прабачэння — я не рэкамендаваўся. Я — Чараўнік.

Рыцар:

Ааа. Прыемна пазнаёміцца. Я — Рыцар.

Чараўнік:

Я вельмі рады вітаць вас. Але... прашу прабачэння — Рыцар без Каня? Здаецца, вам вельмі цяжка.

Рыцар:

Не, ужо добра. Я толькі што пачуў, што і ў мяне будзе Конь.

Чараўнік:

Сапраўды? Цудоўна.

Рыцар:

Мушу толькі яго адшукаць.

Чараўнік:

Ага. Тады, не буду вас спыняць.

Рыцар:

Менавіта. Але, але — вы ж, здаецца, казалі, што вы Чараўнік?

Чараўнік:

Я? А так, праўда — я мог такое ўспамінаць.

Рыцар:

Таму вы ўмелі б мне сказаць, дзе мне шукаць майго Каня.

Чараўнік

Вядома! Вядома, што ўмеў бы!

Рыцар:

Дык можа мне скажаце.

Чараўнік:

Ну вядома! Што? Цяпер?

Рыцар:

Найлепш было б цяпер. Бо зараз мяне тут не будзе.

Чараўнік:

Ага. Ну добра. Толькі дзе мой чарадзеіны шар?

Рыцар:

Ён у вашых руках.

Чараўнік:

Сапраўды. Я павінен гэта прадбачыць. Ну так. Што я меў зрабіць?

Рыцар:

Вы мелі мне сказаць, дзе мне шукаць Каня.

Чараўнік:

Менавіта. Будзьце ўважлівымі.

спявае альбо дэкламуе

Шар мой чароўны,
Шар мой цудоўны,
Як жамчужына на дне.
Дзе ў гэты час
Каня папас,
Скажы мне дзе ён, дзе.

прыслухоўваецца

Рыцар:

І што?

Чараўнік:

Шар прамовіў.

Рыцар:

Сказаў? Сказаў дзе?

Чараўнік:

Вядома, што сказаў.

Рыцар:

Дык дзе?

Чараўнік:

У канюшні.

Рыцар:

У канюшні?

Чараўнік:

У канюшні. Гэта лагічна — якраз там звычайна стаяць коні.

Рыцар:

Але мне не ідзе пра звычайнага каня! Вы мелі спытаць, дзе мне знайсці таго, які вандруе ў самоце, як я.

Чараўнік:

А! Трэба было адразу так і гаварыць. Магу папытаць. Але ж трэба нам пачакаць, пакуль Шар адпачне — такія пытанні надта яго знясільваюць.

Рыцар:

Эээ! Не буду губляць часу — сам яго пашукаю!

выходзіць

Чараўнік:

паліруючы шар

Якія ж нервовыя сённяшнія Рыцары. Сапраўды. Надта нервовыя.

уваходзіць Конь

Добры дзень! Можа паваражыць?

Конь:

Гік! Слухаю?

Чараўнік:

Пытаў, ці вам паваражыць?

Конь:

Не, не — дзякую.

Чараўнік:

А можа аднак? Трэніроўка надта мне патрэбная. Апошнім часам не найлепш мне гэта ідзе.

Конь:

Ну (гік!) калі гэта вам дапаможа.

Чараўнік:

Ох, безумоўна мне дапаможа! А можа і вам дапаможа. А ўласна кажучы, хто вы?

Конь:

Конь. Гік!

Чараўнік:

Вельмі прыемна. А я — Чараўнік. Тады, што вы хацелі папытаць?

Конь:

Як гэта што?

Чараўнік:

Ну што вы хочаце ведаць, спадар Конь. Вы паставіце пытанне, я паўтару яго майму чараўніцкаму шару і будзеце ведаць свой адказ. Але пытанне можаце паставіць толькі адно.

Конь:

Адно пытанне? Гік! Ратуйце — толькі іх лезе ў галаву. Гік! Ужо не ведаю, ці калі-небудзь прападзе гэтая ікаўка. Гік!

Чараўнік:

Ну добра.

Конь:

Альбо не! Гік! Бяру сваё пытанне назад. Хачу даведацца, ці недзе ёсць Рыцар, у якога няма аргамака. Ну ведаеце — такі рыцар без Каня. Гік!

Чараўнік:

Няхай будзе. Цяпер трэба сканцэнтраватца. Слухайце ўважліва.

Шар мой чароўны,

Шар мой цудоўны,

Што шмат рашаеш задач,

Скажы ў сакрэце,

Ці недзе ў свеце

Ёсць Рыцар сам як таўкач!

прыслухоўваецца

Конь:

І што?

Чараўнік:

Дзіўна...

Конь:

Што дзіўна? Гік!

Чараўнік:

Шар не прамаўляе.

Конь:

А звычайна прамаўляе?

Чараўнік:

Вядома! Гэта ж чараўніцкі шар!

Конь:

Дык чаму цяпер (гік!) не прамаўляе?

Чараўнік:

Можа ён трошкі змучаны.

Конь:

А можа (гік!)... А можа няма такога Рыцара... І ніколі яго не адшукаю... Гік! І ніколі ніхто не сядзе на маю спіну... Гік!

Чараўнік:

Ну не, ну — нельга плацаць. Пакіньма чараўніцкі шар — папытайце ў мяне.

Конь:

Гік! Пра што? Гік!

Чараўнік:

Пра тое, ці ёсць такі Рыцар. Я больш жыццёвы за гэту кулю, я магу на тое адказаць.

Конь:

Сапраўды? Гік! Ну добра — ці ёсць такі Рыцар, у якога няма аргамак? Ці ёсць такі Рыцар без Каня?

Чараўнік:

Ну вядома, ёсць! Я яго бачыў.

Конь:

Што? Гік!

Чараўнік:

Бачыў яго! Толькі што ён тут быў і пытаў, ці ёсць недзе нейкі Конь без Рыцара.

Конь:

І толькі цяпер вы мне аб гэтым гаворыце?

Чараўнік:

Раней вы мяне не пыталі. Вы пыталі шара, а з прадметамі, нават чараўніцкімі, па-рознаму бывае.

Конь:

Тады недзе ёсць (гік!), недзе ёсць Рыцар для мяне.

Чараўнік:

Вядома, як магло б не быць?

Конь:

Дык бягу! Гік! Можа яшчэ яго даганю!

Чараўнік:

Шчаслівай дарогі!

выходзіць

Конь бяжыць, мяняюцца краявіды. Нарэшце ён каля вялікай вежы, пад якой стаіць старое Дрэва.

Конь:

задыханы

А вой. Гік! Бягу і бягу і нідзе яго не відаць. Можа Чараўнік мяне ашукаў (гік!), каб з мяне пасмяяцца, як усе астатнія. Можа проста ён пакпіў з мяне? Гік!

Дрэва:

Вельмі непрыгожа асуджаць людзей адпаведна сваёй, непраўдзівай, мерцы.

Конь:

А вой! Гік! Хто гэта?

Дрэва:

Гэта я. Я вельмі старое Дрэва. Ты якраз абаяраешся на мяне.

Конь:

Прабачце. Гік!

Дрэва:

Але ж я абсалютна не крыўдую. Мы, дрэвы, любім дапамагаць падарожным, даючы ім улетку цень, прытулак зімою, ці апору пасля цяжкай вандроўкі.

Конь:

Гэта вельмі добра. Гік! Бо я якраз такі падарожнік. Вандрую па свеце шукаючы Рыцара без Каня. Гік! Але не магу яго знайсці. Нават пачынаю ўжо думаць, што такога Рыцара проста няма...

Дрэва:

Нельга так гаварыць, мой Конь. Трэба верыць у свае мары, а яны заўсёды здзейсняцца, пабачыш.

Конь:

Мне трэба ісці далей? Надалей яго шукаць?

Дрэва:

Трэба надалей верыць. А ў гэтай вандроўцы патрэбны табе адпачынак. Нельга ні з чым перабольшваць. Ляж, калі ласка, паспі. А што павінна адбыцца, абавязкова адбудзецца...

Конь лягае, яго амаль не відаць, засынае

Дрэва:

спявае

Калі ў цябе пытанні ўзнікаюць,

Адно не дае табе спаць,

Дрэвы адказы гатовыя маюць,

У іх трэба проста пытаць.

Калі сумненні з кожнага боку

Мучаць аж стыне кроў,

Не адступай ад жыцця на паўкроку

Дрэвы падкажуць ізноў.

Калі табе цяжка, шэрае неба,

Не затрымацца слязе,

Ты не здавайся, здавацца не трэба —

Дрэвы памогуць табе...

уваходзіць Рыцар

Рыцар:

Эх, цяжка вандраваць пешкі. Калі б у мяне быў Конь, я мог бы ехаць на ім і тады напэўна знайшоў бы гэтага... Ну вось — гэта іронія! Не магу адшукаць Каня, бо ў мяне няма Каня! Ці ж гэта не смешна? Сам ужо не бачу ў гэтым ніякага сэнсу...

Дрэва:

Ва ўсім ёсць нейкі сэнс.

Рыцар:

А што гэта? Дрэва якое гаворыць? Я чуў пра такія ў розных рыцарскіх расказах, але сам ніколі яшчэ такога не бачыў.

Дрэва:

Цяпер маеш нагоду добра прыглядзецца.

Рыцар:

Прынамсі столькі буду мог расказаць, вярнуўшыся.

Дрэва:

Ці ж гэта мала?

Рыцар:

Не, не — я не хацеў цябе пакрыўдзіць. Толькі я ўсім ужо сказаў, што вярнуся на сваім Кані. І што... сорамна мне прызнацца... і што прывязу з сабой Каралеўну...

Дрэва:

Ну, сапраўды ты наабяцаў. Ці не быў ты надта дзёрзкі?

Рыцар:

Быў.

Дрэва:

Дык вось. Гэта непрыгожа так выхваляцца ўпустую. Але добра, што ў цябе ёсць мары.

Рыцар:

Так?

Дрэва:

Гэта галоўнае. Гэта вельмі, вельмі важнае. Але важнае, таксама, каб ад іх не адракацца.

Рыцар:

Не адракуся. Адшукаю гэтага адзінага Каня. Адшукаю яго, праўда?

Дрэва:

Адшукаеш, мой дарагі Рыцар. Калі толькі паверыш у гэта. А хто ведае? Можа гэта ён раней адшукае цябе?

раптоўна з высокай вежы чуецца плач і спадаюць кропелькі-слёзы

Рыцар:

А што гэта? Дождж? Такі салёны?

глядзіць уверх

Гэта слёзы! Там нехта плача!

Каралеўна:

спявае

А я сяджу,

Ў акно гляджу,

А слёзы коцяцца па твары.

А ўсе слязы

Як не глядзі,

Не змогуць змыць ліхія чары.

Жыццё гняце

І кепска мне,

Ці Рыцар мой жыве на свеце недзе?

Чакаю тут,

На нейкі чуд!

І на таго, хто вызваліць прыедзе.

Рыцар:

крычыць

Чаго плачаш, Каралеўна?

Каралеўна:

Бо надта доўга сяджу ўжо ў гэтай вежы і чакаю, каб нехта мяне вызваліў.

Рыцар:

А хто цябе зачыніў? Злая чараўніца?

Каралеўна:

Якая там чараўніца? Сама я зачынілася.

Рыцар:

Сама?

Каралеўна:

Вядома. Мы, Каралеўны, заўсёды так робім. Толькі не ўсе прызнаюцца.

Рыцар:

Але чаму вы гэта робіце?

Каралеўна:

Каб пайсці замуж, дурненькі. На Каралеўскім двары рыцараў і кавалераў столькі, што кружыцца ў галаве. Як выбраць аднаго? А так? Зачыняемся ў вежы і чакаем гэтага адпаведнага.

Рыцар:

Ага. Ну дык... я тут.

Каралеўна:

О го, го, го — не так хутка. Перш ты павінен сюды ўзлезці і вызваліць мяне.

Рыцар:

Вядома — ужо імчу.

Рыцар караскаецца на вежу

Каралеўна:

Толькі не зваліся. Насядзелася я тут даволі.

Рыцар:

Не звалюся, Каралеўна.

Каралеўна:

Глядзі на гэтыя коўзкія камяні. Вось так. Падай мне руку.

Рыцар на вежы

Ведаеш, я мушу сказаць, што табе ты надта спраўна гэта зрабіў. Я рада, што якраз ты мяне адшукаў.

Рыцар:

І я рады, Каралеўна.

Каралеўна:

Ну добра, пайду я за цябе, высакародны Рыцар.

Рыцар:

Сапраўды?

Каралеўна:

Сапраўды. Перш паедзем да маіх бацькоў прасіць, каб нас блаславілі, а потым рэкамендуеш мяне ў сваім Каралеўстве. А дзе твой конь?

Рыцар:

Ыыыы... Мой конь?

Каралеўна:

Твой конь менавіта. Нам неабходны транспарт. Дзе гэты конь?

Рыцар:

Уласна кажучы... я не ведаю.

Каралеўна:

Як гэта так?

Рыцар:

Бо ў мяне, шчыра кажучы... няма каня.

Каралеўна:

Як гэта, няма? У кожнага Рыцара свой конь.

Рыцар:

Ну, а ў мяне, якраз адзінага, няма.

Каралеўна:

Ты хочаш мне сказаць, што я прасядзела ў гэтай вежы столькі часу, каб цяпер пайсці за Рыцара без Каня?!

Рыцар:

Мне вельмі шкада...

Каралеўна:

Табе шкада? Табе шкада? Пусці маю руку, агідны махляр!
Рыцар падае з вежы проста на Каня, які спіць пад Дрэвам

Конь:

Гік!

Рыцар:

Авой!

Конь:

Што тут адбываецца? Хто ты такі?

Рыцар:

Я Рыцар без Каня. А ты, здаецца, ты...

Конь:

Конь! Конь без Рыцара. Вельмі прыемна!

Рыцар:

А мне прыемней. Ты нават сабе не ўяўляеш, як доўга я цябе шукаў!
Каралева прыбягае да іх, Дрэва глядзіць з усмешкай

Конь:

Калі так доўга, як я цябе, то ты шмат нахадзіўся.

Рыцар:

Ты шукаў мяне?

Конь:

Вядома!

Рыцар:

Гэта жудасна! Цяпер не будзем расставацца!

Конь:

Не будзем! сумны

Калі не будзе табе перашкаджаць мая вечная ікаўка...

Рыцар:

Якая ікаўка? Ты пра што?

Конь:

Ну, гэтая... Зараз... Зараз, зараз... Ікаўка прапала! Дык вось, прапала мая вечная ікаўка! Ура! Нарэшце я магу быць звычайным, нармальным канём! Нарэшце магу быць Канём з Рыцарам!

Рыцар:

А я! А я Рыцарам з Канём!

Каралеўна:

Рыцарам з Канём і з Каралеўнай. Ты гаварыў, што будзеш жаніцца.

Рыцар:

Але — гаварыў. А ты не згадзілася.

Каралеўна:

Але цяпер я ўжо згаджаюся.

Рыцар:

Але цяпер я ўжо не хачу.

Каралеўна:

Але...

плача

Рыцар:

Годзе ўжо, буду жаніцца, Каралеўна! На майго Каня! Перад намі доўгая дарога. Гэта нічога. Галоўнае, што мы разам. Што я змагу ўехаць у маё Каралеўства на Кані і з прыгожай Каралеўнай побач мяне!

Усе:

спяваюць

Здзейсняцца мары,

Памогуць чары.

Не збочвай з сваіх дарог.

Чароўнасць мараў

Пакажа зараз,

Як Казкі прайсці парог.

Адчыняць дзверы,

Калі ты верыш,

Збудуцца ўсе твае сны.

Каб здзейсніць мары,

Ці ж трэба чараў?

Вам дапамогуць сябры!

Марта Гусьнёўска

Так магло быць

Мікола ВАЎРАНЫК

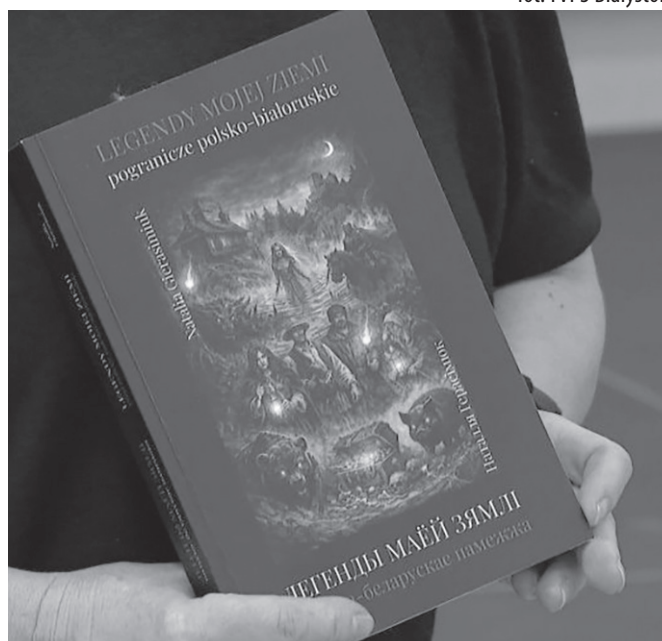
Наталля Герасімяк, «Легенды маёй зямлі.
Польска-беларускае памежжа»,
Высокае-Гайнаўка, 2026 г.

— Для мяне беларуска-польскае памежжа — гэта мая малая бацькаўшчына, — дэкларуе Наталля Герасімяк. — Я нарадзілася ў Беларусі, большую частку жыцця правяла ў Польшчы, адкуль і мая мама, і баба, і дзед, і прадзеда. Гэтая паласа ўздоўж дзяржаўнай мяжы і з польскага боку мая, і з беларускага — мая, бо я на гэтым памежжы выхавалася. Для мяне мяжа ніколі не была канцом свету, бо я ведала, што за плотам таксама жывуць людзі, за плотам ёсць у нас радня. І таму я палічыла, што збіраць легенды толькі па адзін бок мяжы, гэта адсутнасць пашаны для жыхароў другога боку.

— Наталля кажа, што гэты матэрыял ляжыць на зямлі, — сказала Міраслава Семянюк-Мараўская, дырэктарка Гміннай бібліятэкі ў Дубічах-Царкоўных на прэзентацыі выдання.

— Не, на зямлі то могуць ляжаць грошы, а мае гісторыі сядзяць на лавачках, — удакладніла аўтарка. — Я апошнім часам езджу да мамы ў Высокае праз Брэст, уздоўж Бугу і па дарозе мінаю ўсе гэтыя вёскі: Нэплі, Дэрла, Вараблін і гэтак далей. Калі сядзяць старэйшыя людзі на

fot. TVP3 Białystok

лавачках, я спыняюся, бо вельмі люблю з імі паразмаўляць. Таксама ў маіх любімых, родных Чахах-Арлянскіх заўсёды сядзіць баба Верка, якой у гэтым годзе споўнілася дзевяноста пяць. Яна вельмі цікава расказвае, а я люблю слухаць. Пра Чахі і наваколле таксама вельмі многа расказваў мне муж і яго сёстры.

— Фактычна, такія ж людзі на лавачках ёсць з аднаго і другога боку мяжы, — кажа Міраслава Семянюк-Мураўская, — і любяць расказваць пра тое, што было калісьці, і пра тое, што дзеецца цяпер.

— Я вырасла на расказах маіх бацькоў, — кажа Міраслава Іванюк, дырэктарка Гміннага асяродка культуры ў Дубічах-Царкоўных, — а ў іх дзяцінстве тут не было ніякай мяжы. Мама жыла на Бахматах. Побач праходзіў Камянецкі гасцінец, па якім нашы людзі ездзілі ў Камянец, Пружаны. А потым глядзелі на тое, як падзялілі вёскі граніцай, як раздзялілі сем'і.

— Я таксама маю сям'ю па другім баку мяжы, — кажа Міраслава Семянюк-Мураўская. — Было трох братоў, з якіх двух у Польшчы, а адзін у Беларусі. Цяпер падзеленай сям'і цяжка сустракацца. Тым больш патрэбныя такія кніжкі, якія нас аб'ядноўваюць, якія паказваюць, што і тут, і там жывуць такія самыя людзі, з такой самай гісторыяй, культурай, мовай.

— Вельмі добра, што Наталля менавіта так уклала сваю кнігу, што нас мяжою не падзяліла, — кажа Міраслава Іванюк, — толькі сабрала як адзін рэгіён. Яна проста піша пра суседзяў з-за плота. Цяпер

якраз вырас гэты фізічны плот, але мы павінны адчуваць, што за ім не нейкія чужыя людзі, а нашы суседзі, менавіта так як у вёсцы, з-за плота. Мы павінны адчуваць еднасць з імі.

Другой інспірацыяй, прызнаецца Наталля Герасімяк, былі кнігі айца Рыгора Сасны, які апісваў не толькі цэрквы, прыходы, мясцовасці, але і святыя крыніцы, урочышчы, і цуды, якія там здараліся. *Рэкі, пушчы і лясы, старыя замчышчы і курганы, колішнія шляхецкія роды — гэта спадчына, спакон вякоў дадзеная мне дзядамі і прадзедамі, гэта ўсё — МАЁ!* Такую дэкларацыю складае ўжо ва ўступе аўтарка. Можна тыя легенды чытаць па чарзе, прасоўваючы палец па мапе, ад Уладавы па Сапоцкін або і выбіраць пачасовыя тэксты, якія нам бліжэйшыя ці то па геаграфічным, ці іншым прынцыпе і потым сягаць усё далей, расшыраць свой кругагляд.

Кніжка выйшла на дзвюх мовах, каб людзі з абодвух бакоў мяжы маглі яе свабодна прачытаць. Гэта таксама дазваляе карыстацца ёю як дапаможнікам на ўроках не толькі беларускай мовы, але і польскай, і гісторыі, і на нейкіх краязнаўчых занятках. Толькі адна просьба да настаўнікаў: нельга казаць вучням, што так было, бо легенды, гэта твор абаперты так на сапраўдных гісторыях, як і на фантазіях таленавітых расказчыкаў. Але так магло быць.

М. В.

(цытаты за тэлепраграмай
«Беларускі тыдзень» ад 17.05.2026 г.)

Вось прыкладныя легенды з двух бакоў беларуска-польскай мяжы:

Цудоўная ікона святога Ануфрыя і манастыр у Яблачыне

Калі даліна Буга была яшчэ дзікай і ціхай, а старыя дубы шапталі свае малітвы ветру, над ракой жылі простыя рыбакі. Адноўчы летняй раніцай, на світанку, яны ўбачылі незвычайную постаць — барадатага пустэльніка, ахінутага плашчом з лісця. Гэта быў святы Ануфрый, які паглядзеў на іх з ласкай і прамовіў прарочыя словы: «Імя маё будзе праслаўляцца заўсёды». Перш чым рыбакі паспелі спытаць пра іх значэнне, святы знік, і над Бугам зноў запанавала цішыня.

Праз некалькі дзён рака прынесла яшчэ адзін знак. З яе плыню прыплыла ікона святога Ануфрыя, што ззяла незвычайным святлом. Спынілася на беразе, дакладна ў тым месцы, дзе сёння знаходзіцца Яблачын. Мясцовыя жыхары, уражаныя цудам, вылавілі ікону і замацавалі яе на старым дубе, аддаючыся малітве. Вестка пра цуд хутка разышлася, і некалькі мужчын вырашылі застацца пры іконе назаўсёды, ахоўваючы яе днём і ноччу. З цягам часу, прыняўшы манаскі пострыг, каля святога вобразы ўзвалі спачатку капліцу, потым царкву і манастыр.

Так з'явіўся манастыр святога Ануфрыя ў Яблачыне — месца, абранае не чалавечай рукой, але воляй Божай. На працягу стагоддзяў ён стаяў непакіснаты сярод прыбужскіх лясоў і палёў, насуперак войнам, падзелам і ганенням. І сёння паломнікі прыходзяць сюды, каб пакланіцца цудоўнай іконе, старыя дубы ахоўваюць таямніцу першых манахаў, а імя святога праслаўляецца ў Яблачыне па сённяшні дзень.

Ручай Паўроз і мястэчка Поразава

У часы панавання літоўскіх князёў адной маладой князеўне давялося пераязджаць праз невялікі ручай, што ўпадае ў раку Рось. Калі яна ехала ў калясцы, запрэжанай канём, колы каляскі ўгразлі ў твань і рух спыніўся.

На шчасце, побач жылі рыбакі, якія заўважылі непрыемнае здарэнне. Яны хутка ўзялі вяроўкі і выцягнулі каляску з твані разам з канём. Князеўна была ўражана і зацікавілася, як яе выратавалі, паказваючы на вяроўкі.

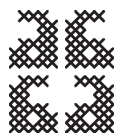
Рыбакі адказалі:

— Паўроз.

У памяць пра гэты выпадак князеўна назвала ручай, у які трапіла ў непрыемнасць, Паўрозам, а таксама загадала пабудаваць каля яго мястэчка. Так з'явілася Поразава, якое захавала памяць пра смелых рыбакоў і дзівосны выпадак з князеўнай.

ЗМЕСТ

Карэктур: Віталь Луба
Тэхнічны рэдактар: Адам Паўлоўскі
Рэдактар: Мікола Ваўранюк

Выдавец: Аб'яднанне ў карысць дзяцей і моладзі,
якія вывучаюць беларускую мову АБ-БА

Друк: Koncept Białystok

**Zrealizowano dzięki dotacji
Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji**

**Publikacja wyraża jedynie poglądy autora/ów
i nie może być utożsamiana z oficjalnym stanowiskiem
Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji.**

**Публікацыя выражае толькі меркаванні аўтара(аў)
і не можа атаясамлівацца з афіцыйнай пазіцыяй
Міністра Унутраных Спраў і Адміністрацыі.**

Мікола Ваўранюк	5
АД РЭДАКТАРА	
АПРАЦАВАЎ Мікола Ваўранюк	7
ДЫСКУСІЯ: ТОЕСНАСЦЬ БЕЛАРУСАЎ ПАДЛЯШША	
Аліна Ваўранюк	25
ЗНАЁМСТВА З НОВЫМІ ЛІТАРАМІ (Ч.ІІІ)	
Марта Гусьнёўска	39
КАЗКА ПРА РЫЦАРА БЕЗ КАНЯ	
Мікола Ваўранюк	65
ТАК МАГЛО БЫЦЬ. «ЛЕГЕНДЫ МАЁЙ ЗЯМЛІ. ПОЛЬСКА-БЕЛАРУСКАЕ ПАМЕЖЖА» НАТАЛЛІ ГЕРАСІМЮК	